

Είναι αυτονόητο ότι σε ένα ειδικό τεύχος του *Ανθεμίου* για τα 25α γενέθλια της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως θα περιλαμβάνεται και ένα αφιέρωμα στην Έβη Τουλούπα, την ιδρύτρια της Ένωσης.

Η Έβη Τουλούπα ήταν Έφορος Ακροπόλεως την περίοδο 1982-1990. Πιστεύω ότι αυτά ήταν τα ευτυχέστερα χρόνια της μεταπολιτευτικής ιστορίας της Εφορείας. Πράγματι, η Έβη προσέδωσε αίγλη και ακτινοβολία στο αξίωμα και άφησε σημαντικό έργο σε πολλούς τομείς.

Εκείνη φρόντισε να εμπλουτιστεί η Εφορεία με αρχαιολόγους –τότε ήλθαν η Άλκηστις Χωρέμη, ο Ντίνος Τσάκος, η Χριστίνα Βλασσοπούλου και ο Αλέκος Μάντης– ενώ συνέσφιξε τις σχέσεις μεταξύ του επιστημονικού προσωπικού, που απασχολούνταν στα αναστηλωτικά έργα Ακροπόλεως υπό την άμεση εποπτεία της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ), με την Εφορεία. Συχνά μάλιστα καλούσε το επιστημονικό προσωπικό της Εφορείας και του Τεχνικού Γραφείου Ακροπόλεως σε συσκέψεις για μια από κοινού εξέταση διαφόρων ζητημάτων, ενώ η ίδια επισκεπτόταν

καθημερινά τα εργοτάξια των μνημείων παρακολουθώντας από κοντά την πρόοδο των έργων.

Στην Έβη άλλωστε οφείλεται η έναρξη των εργασιών συντήρησης της επιφάνειας των μνημείων της Ακρόπολης. Τα διάφορα φαινόμενα φθοράς της επιφάνειας των λίθων, ιδιαίτερα οι μηχανισμοί γέννησης και εξέλιξής τους είχαν απασχολήσει από την αρχή των αναστηλωτικών έργων τους χημικούς μηχανικούς, που εργάζονταν εκεί υπό την καθοδήγηση του αρμόδιου μέλους της ΕΣΜΑ, του αείμνηστου καθηγητή Θεόδωρου Σκουλικίδη. Διεξάγονταν όμως οι έρευνες μόνο στο πλαίσιο των εργαστηρίων του ΕΜΠ. Η εφαρμογή των αποτελεσμάτων αυτών των ερευνών επάνω στα ίδια τα μνημεία, η δοκιμή διαφόρων υλικών και τρόπων για τη στερέωση και ανάσχεση της φθοράς της επιφάνειάς τους άρχισε από το 1987, μετά από πρωτοβουλία της Έβης Τουλούπα να τοποθετήσει την συντηρήτρια της Εφορείας Γιάννα Δογάνη στο εργοτάξιο του Παρθενώνα.

Σε δική της πρωτοβουλία οφείλεται και η σύσταση, την ίδια χρονιά, το 1987, του Εργαστηρίου των Εκμαγείων, για τις ανάγκες των έργων τόσο της ΕΣΜΑ όσο και της Εφορείας. Το εργαστήριο στελεχώθηκε κυρίως με μαρμαροτεχνίτες προερχόμενους από τα εργοτάξια του Ερεχθείου και του Παρθενώνα. Η Έβη φρόντισε ώστε δύο από αυτούς να μετεκπαιδευτούν στο Εργαστήριο Εκμαγείων των Βερσαλλιών, δίπλα στον γνωστό και έμπειρο εκμαγέα Bourbon. Το Εργαστήριο των εκμαγείων εγκαταστάθηκε στο νεοσύστατο

Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, στο κτήριο Weiler στο οικόπεδο Μακρυγιάννη.

Η Έβη Τουλούπα υπήρξε ανέκαθεν ένθερμος υποστηρικτής της ιδέας της ίδρυσης του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως στο Οικόπεδο Μακρυγιάννη και εργάστηκε ακατάπαυστα προς αυτή την κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται και οι προσπάθειές της να παραχωρηθεί στην Εφορεία το κτήριο Weiler για να λειτουργήσει ως Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, συνοδευτικό του μελλοντικού Μουσείου. Η εγκατάσταση της Εφορείας Ακροπόλεως στο αποκατεστημένο κτήριο έγινε *de facto*, πριν ακόμα αυτό παραδοθεί επισήμως από τον εργολάβο. Η Έβη μαθαίνοντας ότι είχαν αναφανεί και άλλοι

Κόβοντας την Πρωτοχρονιάτικη Πίττα στο εργοτάξιο του Ερεχθείου το 1983

μνηστήρες στο Υπουργείο και ότι υπήρχε σοβαρός κίνδυνος άρσης της παραχώρησής του στην Εφορεία, δίνει εντολή να μεταφερθούν εκεί, κυριολεκτικά «εν μια νυκτί», από τον Βράχο τα γραφεία.

Το κτήριο Weiler, ως Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, λειτούργησε από το 1987 και για μια δεκαετία περίπου. Στο ισόγειό του, στις δύο επιμήκεις μεγάλες πτέρυγες, ανασυστάθηκαν, σε εκμαγεία, μετά από επίπονη εργασία του Αλέκου Μάντη, οι αετωματικές συνθέσεις του Παρθενώνα. Οι ίδιες αίθουσες φιλοξένησαν και εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά και τις εκδηλώσεις της Ένωσης των Φίλων Ακροπόλεως – ημερίδες και διαλέξεις– συνέδρια της ΕΣΜΑ καθώς και προσωρινές εκθέσεις του υπό ανέγερση Μουσείου Ακροπόλεως. Στον πρώτο όροφο υπήρχε μόνιμη έκθεση σχεδίων και φωτογραφιών των αναστηλωτικών έργων Ακροπόλεως, που είχε επιμεληθεί ο αξέχαστος Αλέκος Παπανικολάου. Στον ίδιο όροφο φιλοξενήθηκαν κατά καιρούς και προσωρινές εκθέσεις της Εφορείας, ενώ βρήκε μόνιμη στέγη και το γραφείο των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της Ακρόπολης. Πρόκειται για μια άλλη δραστηριότητα που ξεκίνησε επί των ημερών της Έβης Τουλούπα, υποστηρίχθηκε αμέριστα από αυτήν καθώς και από την ΕΣΜΑ και καθιερώθηκε χάρις στις ακούραστες προσπάθειες της Κορνηλίας Χατζηασλάνη και των συνεργατιδών της.

Ο δεύτερος όροφος φιλοξένησε τα γραφεία της Εφορείας Ακροπόλεως. Η Έβη Τουλούπα, φίλη της οικογένειας του Γιάννη Μηλιάδη, φρόντισε να κληροδοτηθούν στην Εφορεία το γραφείο του, τα πορτραίτα του –έργα του Μπουζιάνη– και κυρίως η σημαντική βιβλιοθήκη του. Επί των ημερών της Έβης, το κεντρικό μεγάλο δωμάτιο του δεύτερου ορόφου είχε μεταβληθεί σε αναγνωστήριο των αρχαιολόγων της Εφορείας, και όχι μόνον.

Ο σεισμός της Πάρνηθας του 1999 έβλαψε σοβαρά το κτήριο Weiler. Ο δεύτερος όροφος εκκενώθηκε, τα γραφεία της Εφορείας μεταφέρθηκαν στον πρώτο, καταργώντας τις εκεί εκθέσεις. Στα επόμενα χρόνια το κτήριο επισκευάστηκε και άρχισε να φιλοξενεί τα γραφεία του Οργανισμού για την Ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, και αργότερα τα γραφεία του ίδιου του Μουσείου.

Πολλοί νοσταλγούν το Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, τις εκθέσεις και τις εκδηλώσεις του, τις εν δυνάμει προοπτικές του, που δεν πρόλαβαν να αναπτυχθούν. Η Έβη ουδέποτε παραπονέθηκε. Για εκείνην πάντα, το μείζον προέχει του ελάχιστον. Το νέο Μουσείο της Ακρόπολης είναι πλέον πραγματικότητα, λειτουργεί και ακτινοβολεί και το κτήριο Weiler το υποστηρίζει, έστω και ως διοικητική έδρα. Στο κτήριο Weiler βρήκε μόνιμη στέγη, από τη σύστασή της, η Ένωση Φίλων Ακροπόλεως (ΕΦΑ). Όπως έχει επανειλημμένα τονίσει, γραπτά και προφορικά η Έβη, η ιδέα της δημιουργίας της ΕΦΑ τής ήλθε όταν έσπασε ένα τζάμι και κανένα από τα κονδύλια της Εφορείας δεν δικαιολογούνταν να καλύψει τη δαπάνη αντικατάστασής του. Η ιδέα μπόρεσε να πραγματοποιηθεί χάρις στον κύκλο των φίλων και των γνωρι-

Με την Indira Gandhi στην Ακρόπολη

Κουβεντιάζοντας με την Μελίνα

μιών της, ανθρώπων πνευματικών με κοινωνικό κύρος. Στα επόμενα 25 χρόνια η ΕΦΑ συνέχισε αδιάκοπα να λειτουργεί και να αναπτύσσεται χάρις στις συνεχείς προσπάθειες των κατά καιρούς διοικητικών της συμβουλίων και τη θερμή ανταπόκριση των μελών της, που συνεχώς πολλαπλασιάζονται. Πάντοτε υπό το άοκνο βλέμμα της Έβης Τουλούπα, επίτιμου Προέδρου, από το 2007, της Ένωσης. Της ευχόμαστε να είναι καλά και να μακροημερεύει, πάντα εμπνέοντάς μας. Η Έβη Τουλούπα έχει ξεχωριστή προσωπικότητα. Διακρίνεται για το ανοικτό και φιλοπερίεργο μυαλό της, την ανεκτικότητα της, την έλλειψη συμπλεγμάτων, τα πολλά της ενδιαφέροντα, την ενασχόλησή της «επί παντός επιστητού», την αγάπη της για το διάβασμα, τη λογοτεχνία, τη μουσική, τα ταξίδια, την κοινωνικότητά της, την όρεξή της για ζωή, κυρίως την άφθαρτη δροσιά της. Προετοιμάζοντας το αφιέρωμα, στο παρόν τεύχος του *Ανθεμίου*, θελήσαμε περισσότερο από μια αναφορά στη σταδιοδρομία και το έργο της να δώσουμε σε όσους δεν την γνωρίζουν εικόνες από όλα τα παραπάνω. Γι' αυτό ζητήσαμε από παλιούς, αγαπημένους της φίλους και συναδέλφους –την τεχνοκριτικό Έφη Ανδρεάδη, την ομότιμη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Λίλα Μαραγκού, τους επίτιμους Εφόρους Αρχαιοτήτων Φωτεινή Ζαφειροπούλου, Νίκη Ετζέογλου, Ντίνο Τσάκο, τον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών και σημερινό Πρόεδρο της ΕΦΑ Γιώργο Κριμπά, τον Διευθυντή του Μουσείου Μπενάκη, ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Άγγελο Δεληβορριά– να γράψουν κάτι για εκείνη, μια ανάμνηση, ένα σχόλιο, ένα ανέκδοτο, μια κρίση. Ανταποκρίθηκαν με χαρά και προθυμία και τους ευχαριστούμε γι' αυτό.

Τα γραπτά δείχνουν τον άνθρωπο, πάνω απ' όλα. Και τα αυστηρά επιστημονικά, κυρίως τα άλλα, οι καταθέσεις ψυχής και πνεύματος. Ένα τέτοιο κείμενο, μια διάλεξη που η Έβη Τουλούπα έδωσε πέρυσι στους «Φίλους» του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου για τα χρόνια της εκεί απασχόλησής της, αμέσως μετά από τον Πόλεμο, όταν ετοιμαζόταν η επανέκθεση των αρχαιοτήτων στο Μουσείο από τον Χρήστο και τη Σέμνη Καρούζου, αλλά και αργότερα, δημοσιεύεται αυτούσιο εδώ. Αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία αυτοβιογραφική, αλλά και μαρτυρία για σημαντικές στιγμές και πρόσωπα της ελληνικής αρχαιολογίας.

Φανή Μαλλούχου-Τσιφάνο
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πολυτεχνείου Κρήτης, Αντιπρόεδρος της ΕΦΑ

Αντί για Χρόνια Πολλά - Η Έβη με Τρεις Λέξεις

Η πρώτη λέξη λέγεται εγώ, όμως – στην Έβη δέν είναι το εγώ του εγωϊστή αλλά το εγώ του εθελοντή, που βγαίνει πρόθυμος μπροστά, στα δύσκολα πιδό πρόθυμος, πιδό πρόσχαρος.

Η δεύτερη λέξη λέγεται εμείς, όμως – στην Έβη δέν είναι το εμείς της σύγχυσης και της αοριστίας μήτε το εμείς της ανευθυνότητας –το όλιο εμείς εκτός από μένα– είναι το εμείς της συλλογικότητας, το εμείς της φιλίας και της αλληλεγγύης, το εμείς το ερωτικό – το εμείς που οδηγεί στην τρίτη λέξη.

Η τρίτη λέξη λέγεται μαζί, όμως – στην Έβη δεν είναι το μαζί της άτακτης αγέλης, το μαζί χωρίς εγώ, που σε πάει ως θέλει κι' όπου θέλει, είναι το ίδιο το πατριωτικό και λατρευτικό μαζί που δίνει στο εγώ και στο εμείς τον απέραντο τόπο και χρόνο, την ιστορία μας και το μέλλον μας, κάνοντας το παρόν ζωντανό.

Πολλοί είναι οι μυθολογικοί χαρακτήρες που μοιάζουν στην Έβη, γιατί πολλά είναι τα χαρακτηριστικά της, που στην κάθε στιγμή αστράφτουν σαν τις σπίθες της πεταλούδας, μη χάνοντας όμως τη δύναμη του συγκεκριμένου, όπως το ανάλαφρο μα τόσο θεληματικό βάδισμά της. Αυτή η μικρόσωμη, χαριτωμένη γυναίκα, έδωσε πολλά. Είναι η ίδια επικύρωση της ρήσης – οι άνθρωποι, στη ζωή μας, μετράν. Και συνεχίζει!

Γεώργιος Η. Κριμπάς
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της ΕΦΑ

Αυτόγραφο βιογραφικό σημείωμα

Έβη (Αγνή Παρασκευή) Τουλούπα
το γένος Στασινοπούλου
Χήρα δικηγόρου Τάκη (Δημητρίου) Τουλούπα

Πόλη και έτος γεννήσεως: Αθήνα, 1924

Εκπαίδευση:

Α' βαθμίδα, Δημοτικό Σχολείο Κυψέλης

Β' βαθμίδα, Γερμανική Σχολή Αθηνών

Γ' βαθμίδα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ιστορικό Τμήμα

Διδακτορική Διατριβή: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Υποτροφίες: Ρώμη, 1953-1954, Βερολίνο, 1979-1980

Απασχόληση:

Βοηθός νηπιαγωγού Γερμανικού Σχολείου Tr. Clausen, 1942-1943

Διδασκαλία σε Ιδιωτικό Εκπαιδευτήριο, 1948-1955

Έκτακτη Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1955-1960

Σταδιοδρομία: Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων (μετά από διαγωνισμό) στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 1965-1972

Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων στην Εφορεία της Κέρκυρας, 1961-1962

Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων στην Εφορεία της Θήβας, 1963-1965

Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Ιωαννίνων, 1972-1974

Βοηθός Γενικού Διευθυντού Αρχαιοτήτων στην Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΠΟ, 1975-1976

Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Χαλκίδας, 1976-1981

Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Ιωαννίνων, 1981-1982

Έφορος Αρχαιοτήτων στην Εφορεία Ακροπόλεως, 1982-1990

Με τον Κ. Καραμανλή στο Διονυσιακό Θέατρο, τον Α. Παπανδρέου, την Μ. Μερκούρη και τον Πρόεδρο της ΟΔΓ Ρ. Φον Βαϊτσέκερ και την σύζυγό του στην Ακρόπολη

Εργογραφία

- «Bericht über die neuen Ausgrabungen in Theben», *Kadmos* 3 (1964), 25-27
- «Une gorgone en bronze de l' Acropole», *BCH* 93/2 (1969), 862-884
- «Bronzebleche von der Akropolis in Athen. Gehämmerte Geometrische Dreifüsse», *AM* 87 (1972), 57-76
- «Καττύματα τυρρηνικά», «Κρηπίδες αττικά», *ΑΔ* 28 (1973) Μελέται, 116-140

Η Έβη Τουλούπια με την Λέλα Κασσαβέτη και άλλους «Φίλους» στη Δημητσάνα το 1998

- «Further Excavations of the Toumba Cemetery at Lefkandi 1981», *BSA* 77 (1982), 213-248 (με τη συνεργασία των M.R. Popham και L.H. Sackett)
- «L'opera del Comitato per la Salvaguardia dei monumenti dell' Acropoli», *Magna Grecia* 19 (1984), 1-3
- «Die Giebelskulpturen des Apollon Daphnephoro-stempels in Eretria», *Akten des Internationalen Kolloquium in Athen 1985, Archaische und Klassische Griechische Plastik*, BD I, 143-151, πίν. 59-65

- «Das bronzene Reiterstandbild des Augustus aus dem Nordägäischen Meer», *AM* 101 (1986), 185-205
- «Problèmes techniques des moulages destinés à remplacer les sculptures des monuments de l' Acropole», *Le moulage, Actes du Colloque International*, Paris 1987, 135-141
- «La statua equestre in bronzo di Augusto rivenuta nel Nord dell' Egeo», *Bolletino d' Arte* 53 (1989), 67-78
- «Early Bronze Sheets with Figured Scenes from the Acropolis. New Perspectives in Early Greek Art», *Studies in History of Art* 3 (1991), 241-271
- «Ο Άγιος Ασώματος στα Σκαλιά», *Ευφρόσυνον. Αφιέρωμα στον Μανώλη Χατζηδάκη*, Αθήνα 1992, 593-600, πίν. 335-340
- «Réflexions sur les anastyloses en cours à l' Acropole d' Athènes», *Revue Archéologique* 2 (1994), 243-252
- «Ο γλυπτός διάκοσμος του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία», *Πρακτικά Συνεδρίου «Κέα-Κύθος»*, ΚΕΡΑ, Μελετήματα 27, Αθήνα 1998, 609-623
- «Ένα αυτοκρατορικό κεφάλι από τη συνοικία της Πλάκας», *DAMARATO, Studi di Antichità Classica offerti a Paola Pelagatti*, Milano 2000, 399-401
- «Prokne et Philomèle», *LIMC* VII 527-529, VII2 418-420
- *Τα εναέτια γλυπτά του ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 220, Αθήνα 2002
- «Το κεντρικό ακρωτήριο του ναού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην Ερέτρια», *Αφιέρωμα στη μνήμη του γλύπτη Στέλιου Τριάντη*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2002, 73-82
- «Ήλιος και Σελήνη», *Έπαινος Luigi Beschi* (επιμ. Α. Δεληβορριάς, Γ. Δεσπίνης, Α. Ζαρκάδας), Μουσείο Μπενάκη 7ο Παράρτημα, Αθήνα 2011, 363-368.
- «Die Skulpturen des sog. Athena-Tempels auf Kea», *Antike Plastik* (υπό έκδοση)

Επιφυλλίδες

- Από την Πνύκα στο Παγκράτι*, έκδοση ΕΦΑ, Α' εκδ. Αθήνα 2004, Β' εκδ. Αθήνα 2010
- Περασμένα και όχι ξεχασμένα*, έκδοση Ωκεανίδα, Αθήνα 2008

Έβης Τουλούπια: Αναμνήσεις από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*

Επιτρέψτε μου να αρχίσω με λίγα δικά μου βιογραφικά, που συνδέονται στενά με το θέμα των αναμνήσεων μου από τα χρόνια που εργάστηκα στο Εθνικό Μουσείο. Μέσα στη μαύρη κατοχή, το 1942, γράφτηκα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, που φυσικά λειτουργούσε κατά διαστήματα, και έτσι με διακοπές αποφοίτησα το 1948. Χρειάστηκαν ακόμα δυο χρόνια για να περάσω εξετάσεις σε 14 μαθήματα, ένα κάθε δύο μήνες. Πτυχιούχος ήμουν πια το 1950. Δυνατότητα να εργασθώ ως αρχαιολόγος δεν υπήρχε, αφού απαγορευόταν στις γυναίκες να διαγωνίζονται για να προσληφθούν στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Αφού εργάστηκα ένα-δύο χρόνια σε διάφορα γραφεία, βρήκα ως φιλόλογος ένα ιδιωτικό σχολείο, του Νούσια στην Κυψέλη. Τελικά ανέλαβα το μάθημα της Ιστορίας, που

το απέφευγαν οι άλλοι καθηγητές. Όπως κατάλαβα, όταν είδα τα βιβλία των παιδιών, πηδούσαν τις σελίδες με την ιστορία της τέχνης. Χρωστούσα βέβαια την αγάπη μου για την αρχαιολογία στους καθηγητές Σπυρίδωνα Μαρινάτο, Γεώργιο Οικονόμο, Αναστάστο Ορλάνδο και στη συνέχεια στον Χρήστο Καρούζο και στον Μανώλη Χατζηδάκη που δίδασκαν σε μια ελεύθερη σχολή, το γνωστό «Αθήναιον». Εν τω μεταξύ είχα πετύχει να πάρω μια εννεάμηνη υποτροφία για τη Ρώμη, όπου ασχολήθηκα κυρίως με τα παλαιοχριστιανικά. Στην επιστροφή μου γύρεψα δουλειά στο Βυζαντινό Μουσείο, αλλά δεν υπήρχε τότε καμιά δυνατότητα. Συνέχισα να διδάσκω στο ιδιωτικό σχολείο και να παρακολουθώ τα βράδια μαθήματα στο «Αθήναιον», όπου κάποτε με πλησίασε η Σέμνη Καρούζου, που με έβλεπε εκεί τακτικά, και με ρώτησε αν θέλω να δουλέψω στο Εθνικό Μουσείο, γιατί είχαν διατεθεί χρήματα από το Σχέδιο Μάρσαλ προκειμένου να αρχίσει η επανέκθεση των αρχαιοτήτων. Φυσικά και

Προετοιμάζοντας την επανέκθεση των χάλκινων αγαλμάτων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (ΕΑΜ) μετά τον Πόλεμο (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

δέχτηκα, αλλά έπρεπε να τελειώσει η σχολική χρονιά για να αναλάβω τα νέα μου καθήκοντα, τον Ιούνιο του 1955. Για διακοπές ούτε σκέψη.

Θαύμαζα πάντα τον Καρούζο για ένα αξεπέραστο έργο του, την προσωρινή έκθεση από γλυπτά, αγγεία και χαλκά που έστησε το 1946 στις 10 ανατολικές αίθουσες του νέου κτηρίου. Ήταν μια θαυμάσια πρωτοβουλία, αφού Έλληνες και ξένοι ανυπομονούσαν να δουν τα αριστουργήματα της κλασικής κυρίως τέχνης και οι μόνιμες συλλογές θα αργούσαν ακόμη.

Η πρώτη εργασία που μου ανατέθηκε ήταν να αντιγράψω ένα ευρετήριο, μετά ένα άλλο και άλλα. Τα ήθελε ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου, ο Σπυρίδων Μαρινάτος. Μπορείτε να φανταστείτε ότι υπήρχε μια εποχή χωρίς φωτοτυπικά μηχανήματα; Βαριόμουν βέβαια να αντιγράψω, αλλά πόσα πράγματα δεν έμαθα από τις περιγραφές των αντικειμένων, ιδίως της Σέμνης που ήταν Έφορος κεραμικής και μικροτεχνίας. Ο Καρούζος ήθελε να δακτυλογραφήσω και κάποια έγγραφά του, γραμμένα επάνω σε παλιούς υπηρεσιακούς φακέλλους, αφού δεν υπήρχαν χρήματα για αγορά γραφικής ύλης. Όταν δοκίμασα να γράψω σε μια παλιά γραφομηχανή, που χειριζόταν ο γραμματεύς του κ. Ιωακείμ, είδα ότι άλλο πλήκτρο πατούσα κι άλλο έγραφε. Ομολόγησα την αδυναμία μου και ο Καρούζος είπε «αφού τα καταφέρνει ο Ιωακείμ, εσύ γιατί δεν μπορείς». Κάτι δυσάρεστο ψιθύρισα για τον καϊμένο τον υπάλληλο και το θέμα σταμάτησε εκεί.

Η δεύτερη εργασία μου ήταν να επιβλέπω στο άνοιγμα των κιβωτίων, όπου είχαν φυλαχτεί τα αγγεία με την έναρξη του πολέμου το 1940. Βοηθός μου ήταν ο τότε νεαρότατος τεχνίτης Σταύρος Κασανδρής. Ο πατέρας του, παλιός αρχιτεχνίτης, είχε συντελέσει με την ικανότητα και τη σωματική του δύναμη στη φύλαξη των αγαλμάτων στα υπόγεια που ανοίχτηκαν κάτω από τις αίθουσες του Μουσείου. Ο άνθρωπος πέθανε στην Κατοχή από ασιτία... Τα αγγεία ήταν τυλιγμένα μέσα σε μπαμπάκια και χαρτιά που με έκπληξη τα βρήκαμε καμιά φορά ματωμένα. «Είναι από τα πο-

ντίκια», έλεγε απλά ο Σταύρος που είχε ήδη αρχίσει αυτή τη δουλειά με μια άλλη έκτακτη αρχαιολόγο, την Χρυσούλα Καρδαρά, η οποία δεν άντεχε τη σκόνη και αναγκάστηκε για λόγους υγείας να αποχωρήσει. Εγώ ξεπέρασα τα δυσάρεστα, γιατί ήταν τέτοια η χαρά να κρατώ τα αγγεία στα χέρια μου, να τα τοποθετώ στα ράφια και να τα ταυτίζω. Οι ετικέτες με τους αριθμούς είχαν φθαρεί από την υγρασία και η ταύτιση με τα πρωτόκολλα εγκιβωτισμού δεν ήταν πάντα δυνατή. Κατέφευγα στα ευρετήρια, όπου όμως οι περιγραφές ήταν πολλές φορές ασαφείς και τέλος στις σχετικές δημοσιεύσεις. Το μάθημα για μένα ήταν μοναδικό, γιατί πρέπει να σκεφθείτε ότι τα χρόνια των σπουδών μας τα Μουσεία ήταν κλειστά και οι γνώσεις μας ήταν θεωρητικές.

Η τρίτη εργασία ήταν να βοηθήσω την Αγνή Σακελλαρίου στην επανέκθεση των προϊστορικών συλλογών. Η Αγνή, το γένος Ξενάκη, ήταν από καλή οικογένεια του Ηρακλείου, ανηψιά του Γιαμαλάκη που είχε σπουδαία συλλογή σφραγιδολίθων, και είχε πάρει μαθήματα από τον Νικόλαο Πλάτωνα. Είχε ακόμη σπουδάσει στο Παρίσι κοντά στον Charoutier και είχε ήδη δημοσιεύσει μια εργασία της. Πάνω από όλα όμως είχε θαυμάσιο χαρακτήρα και μείναμε φίλες έως τον αιφνίδιο θάνατό της το 1995. Ο σύζυγός της, ο Ακαδημαϊκός Μιχάλης Σακελλαρίου, ακμαιότατος παρά τα 103 του χρόνια, είναι πάντα ένας πολύτιμος φίλος. Με την Αγνή έμαθα την βιβλιογραφία της προϊστορικής συλλογής και την βοηθούσα στον καθαρισμό των άπειρων μικροαντικειμένων. Χρυσά, ασημένια, μπρούτζινα βουρτσίζονταν με το χέρι και αργότερα στον βούρτινο τροχό, το *tour*. Σε όλα έπρεπε να γραφτεί με σινική μελάνι ο αριθμός τους, οι άπειρες χάντρες από υαλόμαζα να περαστούν σε κλωστή, να πλυθούν να βερνικωθούν. Τέλος για την έκθεσή τους αποφασίστηκε πολλές ενότητες να ραφτούν με κυρτές σαν αγγίστρια βελόνες πάνω σε πινακίδες, που είχαν επενδυθεί με ύφασμα. Όταν με την βοήθεια όλων άρχισε η έκθεση των μυκηναϊκών, εμείς είχαμε αφοσιωθεί στην τοποθέτηση των μικροαντικειμένων από τους λαξευτούς τάφους των Μυκηνών στις δυο μεγάλες προθή-

κες που ήταν τότε στους τοίχους δεξιά και αριστερά από την είσοδο της αίθουσας. Ο Καρούζος, που είχε κάποιες προθεσμίες για την επανέκθεση, ήρθε και μας είπε ότι αν δεν τελειώναμε θα μας έκοβε τα πόδια... Πόδια πάντα παγωμένα γιατί βέβαια θέρμανση δεν υπήρχε ...καταφεύγαμε για ένα ζεστό τσάι σε ένα δωματιάκι στο βάθος αριστερά της κεντρικής αίθουσας, που το λέγαμε *boudoir*. Στον χώρο αριστερά από τα μυκηναϊκά τοποθετήθηκαν από την Αγνή τα νεολιθικά και άλλα αντικείμενα της εποχής του Χαλκού, ενώ η δεξιά μακρά αίθουσα χρησίμευσε για την έκθεση των κυκλαδικών που επιμελήθηκε ο Γιώργος Παπαθανασόπουλος.

Ενώ προχωρούσε η έκθεση θυμάμαι τους αρχαιολόγους, που έφερναν τα πρόσφατα ευρήματά τους, τον Παπαδημητρίου με τα αντικείμενα από τον Β΄ ταφικό περίβολο των Μυκηνών, τον Σπύρο Ιακωβίδη με εκείνα της Περατής, τον Alan Wace με τα ελεφάντινα των Μυκηνών, τον Karl Blegen με τις πινακίδες της Γραμμικής Γραφής Β από το ανάκτορο του Νέστορος, και αργότερα, όταν δουλεύαμε στα προ-μυκηναϊκά, τον Δημήτρη Θεοχάρη με τα αγγεία από το Ασκηταριό και τον Luigi Bernabo Brea με τα χρυσά κοσμήματα από την Λήμνο.

Η τέταρτη εργασία που μου ανατέθηκε ήταν υπεύθυνη και ουσιαστική. Όλα τα χάλκινα αντικείμενα των ιστορικών χρόνων είχαν αποκιβωτισθεί και αποθηκευθεί στο δωμάτιο δεξιά του διαδρόμου, που οδηγεί στο

χημείο. Αργότερα συγκεντρώθηκε εκεί η αιγυπτιακή συλλογή. Βρήκα τα χαλκά ακουμπισμένα άλλα στα ράφια και άλλα στο πάτωμα κάπως τυχαία. Προσπάθησα τότε με το ευρετήριο, αν σωζόταν ο αριθμός, τότε με δημοσιεύσεις να τα ταυτίσω και να τα τοποθετήσω σύμφωνα με την προέλευση τους.

Έτσι έμαθα αρχαιολογικούς χώρους που δεν γνώριζα και να διακρίνω τα διάφορα εργαστήρια. Άρχισα να τα καταγράφω και σε δελτία. Δεν θυμάμαι πόσο χρόνο εργάσθηκα εκεί μέσα, θυμάμαι όμως τις αντιδράσεις εκείνων που είδαν την χαλκοθήκη τότε. Ο χημικός του Μουσείου, που έβλεπε πόσα αντικείμενα είχαν οξειδωθεί από την υγρασία, μου επέβαλε να πίνω γάλα. Η Σέμνη, που είχε αρχίσει να προετοιμάζει την έκθεση των χαλκών, παραπονέθηκε ότι δεν εύρισκε αυτά που ήθελε, γιατί θυμόταν σε ποια θέση είχε τοποθετηθεί το καθένα καθώς έβγαινε από το κιβώτιο. Όμως στις επιφυλλίδες της Σέμνης,

που δημοσίευσε ο Βασίλειος Πετράκος, ανακάλυψα μια φράση που με συγκίνησε «Η δις Έβη Στασινοπούλου που ανέλαβε το δύσκολο τούτο έργο (εννοεί την έκθεση στην αίθουσα Καραπάνου) το προχώρησε με θέληση, με γνώση, με επιμονή, με φανερό, αν και διακριτικό, πάθος...». Ήταν η πρώτη από τις αίθουσες που προορίζονταν για την έκθεση των χαλκών αντικειμένων.

Ο Κωνσταντίνος Α. Ρωμαίος, που δεν έβλεπε σχεδόν καθόλου, ήθελε να έρχεται στην χαλκοθήκη και να

Η Σέμνη και ο Χρήστος Καρούζος

χώνει το κεφάλι του σε κάθε ράφι ... έλεγε «έτσι πρέπει να είναι εκτεθειμένα τα αρχαία, όχι στις προθήκες όπου δεν μπορείς να τα δεις...». Διασκέδαζα όταν μού ζητούσε να μετρώ με τη μεζούρα διάφορα γλυπτά κεφάλια από την μύτη έως το ένα αυτί και μετά μέχρι το άλλο, για να αποδείξει ότι σε όλα υπήρχε η λανθάνουσα κίνηση. Τότε, όλοι στο Μουσείο αποκαλούσαν την Χαλκοθήκη «φαρμακείο». Όταν ήταν να έρθει ο Καρούζος καθάρισα σχολαστικά τον χώρο και εκείνος, αφού παρατήρησε προσεκτικά όλα τα ράφια είπε μόνο «τώρα πού μπορώ να πετάξω το τσιγάρο μου;». Όμως απόδειξη ότι του άρεσε είναι ότι την επομένη ήρθε κατά προτροπήν του ο Δ/ντής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και των ανασκαφών της Ολυμπίας, Emil Kunze ο οποίος μου έκανε την πιο τιμητική πρόσκληση, να πάω φιλοξενούμενή του στην Ολυμπία να ιδώ την δική τους αποθήκη με τα χαλκά, κάτι που πραγματοποιήθηκε μian άνοιξη που δεν θα ξεχάσω ποτέ

Αποκιβωτίζοντας τα αρχαία μετά τον Πόλεμο για την επανέκθεσή τους στο ΕΑΜ (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

Τότε περίπου εμφανίστηκε η Ελένη Σταθάτου με την πολύτιμη δωρεά της. Μου ανέθεσαν να βοηθήσω στην παραλαβή και στην έκθεση των χρυσών αντικειμένων, σύμφωνα με τις επιθυμίες της. Ήταν η πιο δύσκολη δουλειά από τότε που μπήκα στο Μουσείο. Εκείνη παρέδιδε και εγώ κατέγραφα ένα αντικείμενο, την επομένη ερχόταν και έλεγε ότι θα το πάρει πίσω, γιατί είχε την εντύπωση ότι δεν ήταν γνήσιο, ή ότι θα στείλει κάτι άλλο με τον μάγειρό της... Της είχε τότε παραχωρηθεί μια αίθουσα από τις τελευταίες, όπου είναι σήμερα τα ρωμαϊκά. Με ρωτούσε τι μισθό έπαιρνα και με λύπη της έλεγε «καϊμένοι φτωχοί αρχαιολόγοι, θα σας καλώ σπίτι μου για φαγητό». Πράγμα που έκανε και έτσι είχαμε

την ευκαιρία, όχι τόσο να απολαύσουμε το φαγητό, αλλά τα θαυμάσια ξυλόγλυπτα, πολύτιμα υφάσματα και άλλα σπάνια αντικείμενα λαϊκής τέχνης στο σπίτι της οδού Ηροδότου και Αλωπεκής. Πρέπει να αναγνωρίσω ότι, παρά τα κάποια φαιδρά, η Ελένη Σταθάτου ήταν μια γυναίκα με γούστο, πάθος, «όσφρηση» και είμαστε ευγνώμονες που διέσωσε πολυτιμότητα αντικείμενα, προερχόμενα κυρίως από την Θεσσαλία και την Μακεδονία. Ασφαλώς οι αρχαιοκάπηλοι θα τα είχαν πουλήσει στο εξωτερικό.

Τελείως διαφορετικός ο Λουκάς Μπενάκης, με την γνωστή ευγένεια της οικογένειας, παρουσιάστηκε μια μέρα στο Μουσείο με διάφορα κουτιά που περιείχαν μικροαντικείμενα, μιας εποχής και μιας τεχνοτροπίας που έλειπαν από το Εθνικό Μουσείο, ειδώλια από φαγεντιανή, λυχνάρια κ.ά. που είχε περιμαζέψει μέσα από σωρούς απορριμμάτων στην Αλεξάνδρεια και κατάφερε να τα περάσει από τον έλεγχο των Αιγυπτίων.

Με την καταγραφή τους ασχολήθηκε τότε η Βυζαντινολόγος Νίκη Ετζεογλου. Αργότερα τα αντικείμενα αυτά μελετήθηκαν από τη Λίλα Μαραγκού και την Ηώ Ζερβουδάκη.

Θα προσπαθήσω να σας δώσω μια εικόνα της ατμόσφαιρας που επικρατούσε τότε στο Μουσείο και να σας γνωρίσω τα πρόσωπα, που εργάζονταν στα διάφορα τμήματα καθώς και τους πιο σημαντικούς μας επισκέπτες. Το γραφείο μας ήταν το δεύτερο στον διάδρομο απέναντι από την είσοδο της οδού Τοσίτσα. Χωρούσε ίσα-ίσα τρία τραπέζια για τον Γιώργο Παπαθανασόπουλο, την Αγνή Σακελλαρίου κι εμένα. Στο πρώτο γραφείο ήταν εγκατεστημένη η Β' Εφορεία

Αρχαιοτήτων με επιμελητή τον Ευθύμιο Μαστροκώστα, μοναχικό και δύσκολο άνθρωπο. Κάποτε έφερε και παρέδωσε στο Μουσείο ένα πλήθος σιδηρά αντικείμενα. Η Σ. Καρούζου με έστειλε να τον ρωτήσω για την προέλευσή τους, προκειμένου να τα καταγράψει. Η απάντηση ήταν «Δεν σου λέω...». Συχνά ερχόταν εκεί και ο Βασίλειος Πετράκος, πολύτιμος βοηθός του Εφόρου Ιωάννη Παπαδημητρίου, που έγινε αργότερα ο καλλίτερος Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων που υπήρξε ποτέ.

Στο τρίτο δωμάτιο του διαδρόμου φυλάχτηκαν, αφού κατασκευάστηκε πόρτα ασφαλείας, τα χρυσά και άλλα πολύτιμα που παραλάβαμε από τα θησαυροφυλάκια της Τράπεζας της Ελλάδος, όπου είχαν μείνει κρυμμένα καθ' όλην την κατοχή. Εκεί μας κλείδωνε ο Καρούζος, την Αγνή και μένα, κάποιες ώρες της ημέρας για να κάνουμε τον έλεγχο. Ήταν όλα σε καλή κατάσταση και δεν έλειπε τίποτα, παρόλο που τις ημέρες της απόκρυψης δούλευαν πολλοί και διάφοροι άνθρωποι. Ήταν τα πολύτιμα των κλασικών χρόνων που είδαμε μετά από πολλά χρόνια, αλλά τόσο ωραία εκτεθειμένα, στις αίθουσες όπου ήταν άλλοτε η Νομισματική Συλλογή.

Τακτοποιώντας τη Μυκηναϊκή Συλλογή για την επανέκθεσή της μετά τον Πόλεμο (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

Στο μικρό μας γραφείο φθάναμε στις 8-8,30 το πρωί και καθόμασταν ώσπου να περάσει η ώρα για να παραλάβουμε τα κλειδιά των αποθηκών από την Σέμνη, γιατί εκείνη ήθελε να διαβάσει καμιά ώρα το πρωί αρχαία κείμενα. Μπαίναμε και περιμέναμε να βρει τα κατάλληλα κλειδιά μέσα από ένα ξύλινο κουτί μπλεγμένα με πολλά άλλα. Εν τω μεταξύ παρατηρούσαμε διάφορα αρχαία αντικείμενα, που ήταν επάνω στο τραπέζι της κι εκείνη μας έκανε για το καθένα ένα μικρό μάθημα.

Άλλες φορές άρχιζε την ανθρωπογεωγραφία της. Εκτιμούσε ιδιαίτερα τους Μωραΐτες και δεν αγαπούσε τους Χιώτες, γιατί ο Διευθυντής του Επιγραφικού Μάρκελος Μητσός και ο καθηγητής Νικόλαος Κοντολέων ήταν Χιώτες· δεν αγαπούσε τους Αρβανίτες γιατί ο Βυζαντινολόγος Δημήτριος Πάλλας ήταν από την Κόρινθο. Κάποια στιγμή θυμήθηκε ότι η γυναίκα του Γ. Παπαθανασόπουλου ήταν από την Μάντρα της Αττικής και τότε είπε: «Οι καλοί Αρβανίτες έμειναν στην Αττική και οι κακοί πέρασαν τον Ισθμό...». Όμως, πόσα άλλα ωραία μαθαίναμε αυτές τις ώρες για τις σπουδές της στο Μόναχο, όπου δεν παρακολουθούσε μόνο αρχαιολογικά μαθήματα αλλά και Ιστορία της Τέχνης, πράγμα που την έκανε να ξεχωρίζει στα δημοσιεύματά της από άλλους αρχαιολόγους, όπως λαμπρά φάνηκε και στην έκδοση των επιφυλλίδων της από την Αρχαιολογική Εταιρεία. Έξοχη είναι και η Ιστορία του Εθνικού Μουσείου που έγραψε η Σέμνη ως εισαγωγή, μετά από τον θάνατο του Καρούζου, στο *Ανθολόγιο Θησαν-*

ρών του Εθνικού Μουσείου, έκδοση της Εθνικής Τραπέζης, του 1981.

Θα αναφέρω τώρα τους ανθρώπους που δούλευαν τότε στο Εθνικό Μουσείο. Στην Βιβλιοθήκη είχε το γραφείο του ο Ν. Μπουφίδης. Ήταν κωφάλαος, αλλά αυτό δεν τον εμπόδιζε να επικοινωνεί άνετα με όλους μας. Με μια κίνηση του χεριού περιέγραφε τα χαρακτηριστικά του καθενός, για μένα τον κώτσο μου, για την Σέμνη τον μπουστό της, για τον Καρούζο το μικρό εξόγκωμα στο μέτωπό του. Είχε καταγίνει με τα ιερογλυφικά και φαίνεται ότι τα διάβαζε άνετα, έλεγε μάλιστα ότι διάβαζε και

την γραμμική Β γραφή, πριν εμφανισθεί ο Ventris. Υπάρχει μάλιστα η φήμη ότι ο Μπουφίδης τον βοήθησε στην αποκρυπτογράφηση. Πάντως ο Ventris κάπου τον ευχαριστεί.

Στο μικρό μας δωμάτιο περνούσαν πριν να πάνε στα γραφεία τους οι ζωγράφοι Αλέκος Κοντόπουλος, Αλέκος Παπαηλιόπουλος και ο γλύπτης Νικόλαος Περαντινός.

Ο Κοντόπουλος ήταν φημισμένος ζωγράφος και καλλιεργημένος άνθρωπος. Έκανε θαυμάσιες αναπαραστάσεις από αγγεία και στο Μουσείο άφησε αυτή την μεγάλη σύνθεση στο κλιμακοστάσιο. Δεν απέφευγε να κάνει και δουλιές ρουτίνας, όπως να γράψει λεζάντες

για τα εκθέματα (όλα γίνονταν τότε με το χέρι...). Η γυναίκα του ήταν Γαλλίδα και μετά από τον θάνατό του άφησε τα έργα του στον Δήμο της Αγίας Παρασκευής, όπου ήταν το σπίτι τους. Φαίνεται ότι αυτός καμιά φορά της το έσκαγε και τότε ερχόταν εκείνη στο Μουσείο και ρωτούσε «πού είναι το Κοτόπουλο...»!

Ο ζωγράφος Αλέκος Παπαηλιόπουλος έγραφε κυρίως λεζάντες και αριθμούς σε μεγάλες λίθινες και μικρές ξύλινες βάσεις για την έκθεση.

Αργότερα εργάστηκαν στο Εθνικό Μουσείο άλλοι δύο εξαίρετοι ζωγράφοι, ο Παναγιώτης Σαραφιανός και ο Κωστής Ηλιάκης.

Ο γλύπτης Νικόλαος Περαντινός βοήθησε τον Καρούζο στο στήσιμο των Κούρων και πρέπει να εκτιμήσουμε την άριστη δουλειά του. Συμπλήρωσε μάλιστα με επιτυχία την καθιστή μορφή από τα Αηγιουργίτικα της Αρκαδίας. Τα προσωπικά του έργα είναι περισσότερο κλασικά και σας θυμίζω την γυναικεία γονατιστή μορφή με το λουλούδι στη διασταύρωση των οδών Όλ-

γας και Αμαλίας. Για την αποκατάσταση του Εφρήβου των Αντικυθήρων, που έφερε αυθαίρετες συμπληρώσεις του 1900, αφιέρωσε ο ίδιος ο Καρούζος 9 μήνες, έχοντας πολύτιμο βοηθό τον Ανδρέα Παναγιωτάκη, που είχε βοηθήσει και στη απόκρυψη των μαρμάρων, καθώς και τον αρχιτεχνίτη Μιχάλη Καλλέργη.

Όταν μετά το 1960 ήρθε στο Μουσείο ο γλύπτης Στέλιος Τριάντης, που είχε ήδη δουλέψει στη Βραύνα, τότε στήθηκαν τα περισσότερα γλυπτά του Μουσείου και άρχισε μια εργασία πρωτόγνωρη στις αποθήκες. Το μάτι του Στέλιου έβλεπε ποια κομμάτια συνανήκαν και άρχισε μια δουλειά, που συνεχίστηκε αργότερα και στην Ακρόπολη, κάποτε ταύτιζε γλυπτά

στο Μουσείο του Λούβρου και στο Μουσείο του Καπιτωλίου. Στο Εθνικό Μουσείο συνεχίστηκε και το ειδύλλιο του με την Αλίκη-Ισμήνη Στυψιανού, που κατέληξε στον γάμο τους και αργότερα, στην τοποθέτηση και των δύο στην Ολυμπία. Έργο του είναι το στήσιμο των γλυπτών στο Μουσείο της Ολυμπίας.

Άλλος περαστικός από το γραφείο μας ήταν ο χημικός του Μουσείου Βασίλειος Ζήσης. Πολλά του χρωστάει το Μουσείο για τη σωστή συντήρηση των χαλκών και την οργάνωση του εργαστηρίου, γνωστού ως «Χημείου». Πήγαμε στον γάμο του και μετά από ένα χρόνο ήρθε να μας αναγγείλει ότι η γυναίκα του θα αποκτούσε παιδί. Ήρθε ένα πρωί κατάκοπος και θα πήγαινε να κοιμηθεί σπίτι του, αφού είχε περάσει όλη τη νύκτα στην κλινική και άφησε καλά τη γυναίκα του με το μωρό. Την άλλη μέρα δεν εμφανίστηκε και ο καλός του συνεργάτης Χρήστος Χατζηλιού πήγε σπίτι του. Γύρισε συντετριμμένος ... τον βρήκε πεθαμένο ... είχε αυτοκτονήσει με υδροκυάνιο... Δεν υπήρχε εξήγηση άλλη

Από την επανέκθεση των γλυπτών στο ΕΑΜ μετά τον Πόλεμο (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

παρά ότι η μεγάλη συγκίνηση τον σκότωσε γιατί, όπως είπαν, είχε μια νευροπάθεια μετά από όσα είχε τραβήξει κάποτε στην Μακρόνησο...

Στο Χημείο, ο Χρήστος Χατζηλιού, απόφοιτος της Σιβιτανιδείου Σχολής, διάδοχος του Γιώργου Μπάκουλη, αποδείχτηκε άξιος μαθητής του Βασίλη Ζήση και άριστος συντηρητής. Προσπαθούσε να διατηρεί την πατίνα των χαλκών και μόνον όταν η οξειδωση ήταν προχωρημένη κατέφευγε στον χημικό καθαρισμό. Οι ικανότητές του φάνηκαν, όταν έφθασαν τα χάλκινα αγάλματα από τον Πειραιά. Θυμάμαι πώς αφήρεσε από το εσωτερικό του Κούρου το χώμα και τον σιδερένιο σκελετό-στήριγμα, από το μόνο άνοιγμα στο αποσπασμένο σκέλος στο γόνατο, χρησιμοποιώντας εργαλεία δικής του κατασκευής, πώς κατασκεύασε το μεγάλο ντεπόζιτο για το μπάνιο του αγάλματος και έπειτα τον φούρνο για το στέγνωμά του. Ο Χ. Καρούζος, πάντα ανήσυχος για την καλή συντήρηση, καλούσε ειδικούς για τα μέταλλα, όπως ο καθηγητής Κωνσταντίνος Κονοφάγος και ο

νέος τότε χημικός Γεώργιος Βαρουφάκης καθώς και ο Ιταλός γνωστός συντηρητής Silvano Bertolin. Όλοι συμφώνησαν ότι ήμασταν στον σωστό δρόμο.

Ο Χρήστος Χατζηλιού δεν ήταν μόνο άξιος τεχνίτης, ήταν τόσο συμπαθής σε όλους τους αρχαιολόγους που πέρασαν από το Μουσείο, έτσι που για ένα διάλειμμα με καφέ κατέφευγαν στο Χημείο. Βοηθοί του ήταν ο Γιάννης Δαμίγος, ο Τάσος Μαγνήσαλης και η μέλλουσα γυναίκα του Μαργαρίτα, που εξελίχθηκαν σε σπουδαίους συντηρητές.

Κάποτε ήρθε στο Χημείο και ο Σταύρος Κασσανδρής, που αρχικά δούλευε με τον Τριαντάφυλλο, γιο του Γιώργου Κοντογιώργη στο εργαστήριο των πηλίνων στον

τελευταίο όροφο του Μουσείου. Εκεί στην ταρατσα μαζί με λουλούδια στέγνωναν και τα αγγεία μετά το πλύσιμο. Άλλο ένα «εντευκτήριο» για αρχαιολόγους... Πρόβλημα για τον Καρούζο ήταν και το άλογο του Αρτεμισίου, που ήταν σε δυο κομμάτια και έπρεπε να αποκατασταθεί, με ή χωρίς τον αναβάτη (τον τζόκεϊ). Κάλεσε τον συντηρητή Ανδρέα Μαυραγάνη, που είχε καλή φήμη από τη δουλειά του στην Κόρινθο με τους Αμερικανούς, και τον εγκατέστησε σε μια αίθουσα δίπλα στην βιβλιοθήκη του Μουσείου που διαμορφώθηκε καταλλήλως. Τα δυο εργαστήρια δεν είχαν ιδιαίτερες σχέσεις. Κάποτε που ρώτησα τον Κασανδρή τι γνώμη είχε για τον Μαυραγάνη, μου απήντησε «δεν

το λέει και το ρητό, κυρία, να πας παντού πλην εις Κόρινθο...». Κόρη του Μαυραγάνη ήταν η άριστη σχεδιάστρια Κατερίνα, που ήρθε αργότερα και για πολλά χρόνια όλοι μας της αναθέταμε να εκπονήσει σχέδια για δημοσίευση. Υπήρχαν και κάποια πρόσωπα που δεν θυμάμαι τι ακριβώς έκαναν. Παλιά, στο μεγάλο δωμάτιο αριστερά

Από την επανέκθεση των γλυπτών στο ΕΑΜ μετά τον Πόλεμο (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

από την είσοδο, ήταν εγκατεστημένος ο Φοίβος Σταυρόπουλος, που υποτίθεται ότι ήταν Έφορος Γλυπτών του Μουσείου· εκείνον όμως τον καιρό έσκαβε στην Ακαδημία Πλάτωνος και παράλληλα συνεργάζονταν με την Ασφάλεια για την δίωξη της αρχαιοκαπηλείας. Στην Βιβλιοθήκη του Μουσείου ήταν εγκατεστημένος ο Στέλιος Λυδάκης, που μόλις είχε επιστρέψει από το Μόναχο, όπου είχε σπουδάσει Ιστορία Τέχνης και οι Καρούζοι ήθελαν να τον βοηθήσουν. Αργότερα (1965;) εργάστηκε στη βιβλιοθήκη με μαθητές του ο χαράκτης καθηγητής στη Σχολή Καλών Τεχνών Γιάννης Κεφαλληνός για την αντιγραφή παραστάσεων από λευκές λυκίθους. Το αποτέλεσμα ήταν μια έξοχη έκδοση.

Ο αρχαιοφύλακας του Μουσείου ήταν ένα σημαντικό πρόσωπο και βοηθούσε τον Καρούζο στα διοικητικά. Θέλω να θυμάμαι μόνο τον καλό, τον Μαριόλη και όχι τον άλλον που μας έλεγε, όταν περιμέναμε τα καθιερωμένα δώρα «θα σας βγάλω ίσως και σας ένα δωράκι...». Στα υπόγεια ήταν τα ξυλουργεία, του Οδυσέα Μαγνήσαλη, πατέρα του συντηρητή, και του Αρτέμη Δαμίγου, πατέρα του Γιάννη. Η Σέμνη κατέβαινε πολλές φορές την ημέρα για να παραγγείλει *βασούλες* και στηρίγματα για τα μικροαντικείμενα, κάθε φορά μετά από δικές της σχετικές δοκιμές.

Ο καθαρισμός του Μουσείου δεν ήταν απλή υπόθεση. Οι προθήκες, που είχαν κατασκευαστεί στο Μουσείο και όπου ήταν εκτεθειμένα τα γεωμετρικά αγγεία στον πρώτο όροφο, είχαν κάποια κενά ανάμεσα στα τζάμια και έτσι έπρεπε συχνά να αδειάζουν για να καθαρίζονται. Αυτή ήταν δουλειά που έπρεπε να γίνεται κάθε Δευτέρα από αρχαιολόγο με την βοήθεια ενός φύλακα. (Όταν κάποτε έφθασαν για την αίθουσα των μυκηναϊκών οι προθήκες του οίκου Hahn νιώσαμε μεγάλη ικανοποίηση). Τα μωσαϊκά δάπεδα σαρώνονταν από τους φύλακες με χόρτινες ψηλές σκούπες και πριονίδι. Κάποτε, αφού είχα κατέβει, άκουσα ένα περίεργο ρυθμικό κρότο από τον επάνω όροφο και ανέβηκα να δω... Ήταν ένας φύλακας (νομίζω Πολυμέρης ήταν το όνομά του), που εννοούσε να σκουπίζει καθιστός στην καρέκλα του, την οποία κάθε τόσο μετακινούσε με το πόδι... Πήρα μια μέρα το θάρρος να πω στον Καρούζο ότι στο Βυζαντινό Μουσείο είχαν αγοράσει ηλεκτρική σκούπα, πράγμα που θα ήταν και για μάς μια καλή λύση, αφού θα απορροφούσε την σκόνη από τα δάπεδα. Το σκέφθηκε και έπειτα ρώτησε «καλά κι έπειτα πού πάει αυτή η σκόνη;».

Η κύρια είσοδος του παλιού Μουσείου καθυστέρουσε, γιατί έπρεπε να αντικατασταθεί η ξυλοσκέπαστη στέγη και να γίνει μια γερή θεμελίωση του κτηρίου μετά την απομάκρυνση της παλιάς επίχωσης στα υπόγεια, όπου είχαν ταφεί τα αρχαία στην αρχή του πολέμου. Έτσι έγινε δυνατή και η διαμόρφωση των αποθηκών στην ανατολική και βόρεια πλευρά του κτηρίου και να διαρρυθμιστεί σε κήπο η εσωτερική αυλή (είναι

η αυλή με τις συκίες, που έθρεψε κάποιους φύλακες στην κατοχή, ενώ σε μια άλλη αυλή, στην εποχή μου ακόμη, οι μαραγκοί είχαν φυτέψει πατάτες). Τα έργα των επισκευών αυτών γίνονταν από τον αρχιτέκτονα Πάτροκλο Καραντινό του Υπουργείου Παιδείας και με επίβλεψη του Χρήστου Καρούζου, που επέμενε να μείνει σεβαστή η αρχιτεκτονική του Ziller.

Στην δεκαετία του '50 άρχισαν να έρχονται στο Μουσείο πολλοί ξένοι αρχαιολόγοι. Τους δεχόταν κυρίως η Σέμνη, γιατί ο Καρούζος ήταν συχνά απασχολημένος με διοικητικά και λογιστικά προβλήματα, αφού δεν υπήρχε στο Μουσείο διοικητικό προσωπικό. Εκεί γνώρισα νέους επιστήμονες με μερικούς από τους οποίους κράτησα μακρά φιλία.

Ήταν η Miriam που αργότερα παντρεύτηκε τον John Caskey. Είχε έρθει με την μικρή της κόρη την Helen, που σήμερα είναι γιαγιά... Οι Ιταλίδες Paola Pellagati, Enrica Fiandra, Brunilde Sismondo Ridgway, η Ljuba Ognenova από την Σόφια, η Lilly Kahil (πρώην σύζυγος του Boutros Boutros Galí και μετά του René Ginouvenès). Τότε δούλευε για τις άρκτους της Βραυρώνας, αλλά το πιο σπουδαίο της έργο είναι το Μεγάλο Μυθολογικό Λεξικό, το LIMC.

Το ζεύγος Gladys Davidson Weinberg (που μου έμαθε τα γυάλινα του Μουσείου), και οι μεγάλοι Γερμανοί αρχαιολόγοι, όπως οι Ernst Homann-Wedeking (1908-2002) Heinrich Drerup, Hagen Biesanz, Ernst Langlotz (1895-1978), Hans Diepolder (1896-1969), Hans Möbius (1895-1977), Walter-Herwig Schuchhardt (1900-1976). Οι δυο τελευταίοι έψαχναν συγκεκριμένα πλαστικά έργα, που δεν ήταν εύκολο να βρεθούν, γιατί οι αποθήκες των γλυπτών δεν είχαν ακόμη τακτοποιηθεί (θυμάμαι ότι ο Η. Moebius γύρευε μια επιτύμβια στήλη με το όνομα *Ποντική*). Συνήθως τα εύρισκα μετά από πολύωρη έρευνα στις αποθήκες και για να με ευχαριστήσει ο Walter-Herwig Schuchhardt με κάλεσε στο Freiburg im Breisgau για να παρακολουθήσω ένα μήνα το μάθημα του στο Πανεπιστήμιο. Έμεινα σε μια γραφική σοφίτα του σπιτιού του και έζησα μια ωραία γερμανική ατμόσφαιρα με την γυναίκα του, που ήταν εξαιρετική πιανίστρια και τα παιδιά του,

που έπαιζαν διάφορα όργανα. Κάποια μέρα μου είπε ο καθηγητής: «Τι κάθεσαι τώρα και ακούς μαθήματα, θα σου δώσω τα χρήματα της υποτροφίας να ταξιδέψεις στις πιο ωραίες πόλεις της Γερμανίας». Πράγμα που έκανα... Στο Wuerzburg συνάντησα και τον Η. Moebius, που με ξενάγησε στο θαυμάσιο Μουσείο-Παλάτι της εποχής Ροκοκό.

Κάποτε ήρθε και ο Sir John Beazley (1885-1970). Ήταν γεγονός για όλους μας να τον βλέπουμε να δουλεύει στην αποθήκη των αγγείων. Τον συνόδευε πάντα η Εβραία γυναίκα του για να τον προστατεύει. Όταν κάποτε ζήτησε ο Emil Kunze (1901-1994) να τον συναντήσει, του είπαμε να περιμένει στην βιβλιοθήκη. Η Σέμνη με έστειλε να πω στον Beazley ότι κάτι ήθελε να του δείξει στο γραφείο της, αλλά δεν πρόλαβε να γίνει η συνάντηση και η λαίδη Beazley, υποψιασμένη, ανέβηκε και έγινε έξαλλη που ο άντρας της θα έβλεπε έναν Γερμανό... Αντίθετα, ευπρόσδεκτος ήταν ο μαθητής του, Dietrich von Bothmer (1918-2009), διευθυντής στο Metropolitan Museum της Νέας Υόρκης, στον οποίον και επιτράπη να κατέβει στα υπόγεια και να συνεργασθεί με τον Beazley.

Μια μέρα με φώναξε η Σέμνη στο γραφείο της και μου συνέστησε ένα νέο, Γερμανό νομίζω, αρχαιολόγο, που ζητούσε να μελετήσει χάλκινα ανδρικά μόρια. Πήγα στη χαλκοθήκη και συγκέντρωσα όσα υπήρχαν, τα τοποθέτησα σε ένα δίσκο, τα σκέπασα με ένα χαρτοβάμβακα και τα πήγα σαν να ήταν *ΚΙΣΤΗΣ* (*Cista Mystica*) με κρυφά όργανα λατρείας. Η Σέμνη το διασκέδαζε και προσπαθούσε να μου αποσπάσει κάποια λόγια. Απά-

νησα ότι λυπάμαι που αυτά μόνο σώθηκαν από τόσα μπρούτζινα αγάλματα.

Δεν ξεχνώ ακόμη τις μεγάλες κυρίες της αρχαιολογίας, Margarete Bieber (1879-1978), Gisela Marie Augusta Richter (1882-1972), L.H. Jeffery, Erika Simon, και την τακτική συνεργάτρια από το Γραφείο Δημοσιευμάτων Αθηνά Καλογεροπούλου. Οι Καρούζοι, όχι μόνο τους δέχονταν με χαρά αλλά και τους καλούσαν συχνά για μεσημεριανό φαγητό στο εστιατόριον Πάνθεον, στην οδό Πανεπιστημίου, ή το βράδυ πολύ απλά στο σπίτι τους, με ό,τι ετοίμαζε η αγαπητή τους βοηθός,

Ελένη. Καμιά φορά καλούσαν κι εμένα.

Άλλη τακτική επισκέπτρια και θαυμάστρια του έργου των Καρούζων ήταν η Χριστίνα Σταθάτου, που είχε την ιδέα για την ίδρυση της Εταιρείας των Φίλων του Εθνικού Μουσείου και φρόντισε να διατίθενται τα χρήματα του Ιδρύματος Ψύχα για τη δημοσίευση αρχαιολογικών μελετών.

Η Σέμνη πλησίαζε με συμπάθεια τους νέους. Κάποτε, ενώ βρισκόταν

στον επάνω όροφο, και προσπαθούσε να ανοίξει μια προθήκη για να τοποθετήσει ένα αγγείο και δεν τα κατάφερνε, έσπευσε ένας νεαρός επισκέπτης να την βοηθήσει. Ήταν ο Άγγελος Δεληβορριάς, που μόλις είχε τελειώσει το γυμνάσιο. Εκείνη θυμήθηκε ότι τον είχε ξαναδεί και τον ρώτησε αν τον ενδιαφέρει η αρχαιολογία ... έτσι άρχισε μια μεγάλη αγάπη...

Η Βαρβάρα Φιλιππάκη, μαθήτρια του Beazley, δούλενε πολλά χρόνια με τους Αμερικανούς στην Αρχαία Αγορά και έκανε συγχρόνως πολλές ενέργειες για τον διορισμό των γυναικών στην Υπηρεσία. Πήρε από τους

Η Ε. Τουλούπα στο Μουσείο της Ακρόπολης, το 2013, μπροστά στο χάλκινο Γοργόνειο, που ανακάλυψε στις αποθήκες του ΕΑΜ και πρώτη δημοσίευσε

πρώτους μέρος στον διαγωνισμό και διορίστηκε στη Σάμο. Μετατέθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το 1961.

Η Λίλα Μαραγκού, φοιτήτρια ακόμη, ήρθε στο Μουσείο το 1959. Την ανακάλυψε η Σέμνη, αφού τα σπίτια τους, στην οδό Αλωπεκής και Μαρασλή, ήταν τόσο κοντά και είχε μάθει από την Ελένη, την βοηθό τους, ότι η οικογένεια Μαραγκού είχε έρθει από την Αμοργό, γιατί το 1950 έκλεισε το παμπάλαιο Γυμνάσιο Αμοργου' έμεναν σε ένα υπόγειο και ότι το ένα κορίτσι τους μελετούσε μέρα-νύχτα σε μια σοφίτα στην ταράτσα της πολυκατοικίας. Την έβλεπαν βέβαια και στα μαθήματα του Καρούζου, στο «Αθήναιον» και στο περίπτερο να αγοράζει τα εβδομαδιαία τεύχη της *Ιστορίας της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης* του Χρήστου Τσουντα. Η Λίλα εργάστηκε κι εκείνη ημερομίσθια σε όλες τις Συλλογές και ιδιαίτερα στα ελεφάντινα από το Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος, που επέλεξε τελικά ως θέμα της διατριβής της στο Πανεπιστήμιο του Tuebingen, όπου πήγε το 1963 με υποτροφία του ΙΚΥ και αργότερα της Alexander von Humboldt Stiftung.

Ως γραμματεύς του Καρούζου, μετά τον Ιωκείμ, διορίστηκε η Μαρία Σαββατιανού, η οποία εκδιώχθηκε ως αριστερή από την Χούντα. Η Ντόρα Κιλπάση-Κόνσολα ήταν στο Μουσείο μια εποχή που δεν ήμουν εγώ και έτσι δεν ξέρω με τι ακριβώς ασχολήθηκε. Η Όλγα Τσακατίκα νομίζω ότι συνέχισε την αντιγραφή ευρετηρίων. Παντρεύτηκε κάποτε τον Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο.

Το ιδιωτικό σχολείο δεν το σταμάτησα, κατά συμβουλή του Καρούζου, που δεν ήταν βέβαιος ότι θα εύρισκε πάντα χρήματα για ημερομίσθια, αλλά δίδασκα τα απογεύματα στις τρεις τελευταίες τάξεις του γυμνασίου. Τότε δεν είχαμε διαφάνειες, ώστε να δείχνω στα παιδιά έργα τέχνης, όμως είχα στο σπίτι μου σχετικά βιβλία που κουβαλούσα στο σχολείο και τα βλέπαμε μετά το μάθημα. Έτσι όταν επισκεφθήκαμε με τους μαθητές μου το Εθνικό Μουσείο, εκείνα έτρεχαν ανάμεσα στους Κούρους και φώναζαν «Κυρία να

αυτά που μας δείξατε». Από τότε κατάλαβα πόσο σημαντικό είναι να προετοιμάζει κανείς τα παιδιά πριν έρθουν στο Μουσείο.

Στην Αρχαιολογική Υπηρεσία υπηρετούσαν τρεις γυναίκες, η Σέμνη Καρούζου, η Ειρήνη Βαρούχα και η Ιωάννα Κωνσταντίνου, οι οποίες είχαν προλάβει να διαγωνισθούν πριν από το 1939, οπότε έγινε ο αποκλεισμός, που κράτησε έως το 1955. Μετά από μακροχρόνιες ενέργειες κάποιων γυναικών αρχαιολόγων άνοιξε ο δρόμος και για μάς. Έτσι το 1956 διαγωνίστηκαν η Ευαγγελία Πρωτονοταρίου, η Βαρβάρα Φιλιππάκη, η Κάντω Φατούρου και λίγο αργότερα η Αγγελική Ανδρειωμένου. Το 1959 η Όλγα Αλεξανδρή, η Μάντω Οικονομίδου, η Μαρία Σιγανίδου και η Κατερίνα Ρωμηοπούλου.

Εν τω μεταξύ άλλαξαν τα πράγματα στο Υπουργείο. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία, μετά από απόφαση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, υπήχθη στο Υπουργείο Προεδρίας με Υπουργό τον Κωνσταντίνο Τσάτσο και Γενικό Διευθυντή τον Ιωάννη Παπαδημητρίου. Ο καλύτερος Διευθυντής από όλους όσους πέρασαν από το Υπουργείο, μας νοιαζόταν όλους και πίστευε ότι θα αποδίδαμε εάν ήμασταν ευχαριστημένοι.

Με μια νέα αισιοδοξία για τα αρχαιολογικά πράγματα τόλμησα κι εγώ, το 1960, να διαγωνισθώ... έπρεπε να διαβάσω μετά από 10 χρόνια Ιστορία και Αρχαιολογία, και για πρώτη φορά Επιγραφική και Νομισματική. Ήρθα τρίτη, μετά την Φωτεινή Ζαφειροπούλου και την Ντόρα Καράγιωργα. Στον ίδιο διαγωνισμό πέτυχαν ο Χρήστος Ντούμας και ο Γιώργος Παπαθανασόπουλος, ο Κωνσταντίνος Δαβάρας και η Ευγενία Γιούρη. Εγώ, σαν πιο μεγάλη, πήρα την πρωτοβουλία να γνωρισθούμε με όλους τους συναδέλφους για να μη συνεχισθούν οι διαμάχες των παληοτέρων. Νομίζω ότι ως ένα σημείο το κατάφερα και έτσι δημιουργήθηκαν φιλίες που κρατούν έως σήμερα. Πριν πάμε στις Εφορείες όπου μας προόριζαν, μείναμε 6 μήνες σε διάφορα Μουσεία, ώστε να εκπαιδευτούν και όσοι δεν είχαν καμιά πείρα.

Για την ιστορία του Μουσείου προσθέτω ότι η Κική Λεμπέση είχε προσληφθεί το θέρος του 1963 για να βοηθήσει την Σέμνη να συνεχίσει την έκθεση των χαλκών και να προετοιμάσει την έκθεση των πήλινων ειδωλίων. Όπως μου είπε, το γραφείο της ήταν στον πρώτο όροφο, όπου και το γραφείο του ζωγράφου Π. Σαραφιανού. Αργότερα πέρασε από το Μουσείο και ο Κωστής Ηλιάκης. Μια άλλη σπουδαία ζωγράφος, που εργάστηκε στο Μουσείο, ήταν η Αίγλη, κόρη του Νικολάου Πλάτωνος από τον πρώτο γάμο του.

Δεν θα σας απασχολήσω για τη θητεία μου στην Κέρκυρα, όπου Έφορος, υπεύθυνος για τα Επτάνησα, ήταν ο Βασίλειος Καλλιπολίτης και έπειτα ο Γεώργιος Δοντάς, ούτε για την μετάθεσή μου στη Θήβα, μετά από τον θάνατο του Ιωάννη Θρεψιάδη. Τότε, η Εφορεία περιελάμβανε τους νομούς Βοιωτίας, Φθιώτιδος και Φωκίδος. Κατά κάποιον τρόπο όμως εξαρτιόμουν από τον Νικόλαο Πλάτωνα, που ήταν Προϊστάμενος της Εφορείας Ακροπόλεως. Θα έπρεπε κάποτε να γράψω για τα τεράστια προβλήματα που είχα με τις ανασκαφές στο Καδμείο και την προστασία των αρχαιοτήτων όλης της περιοχής με ελάχιστα μέσα...

Εν τω μεταξύ, στο Εθνικό Μουσείο, είχαν δημιουργηθεί πολλά προβλήματα με την αναστάτωση που έφερε ο Νόμος για την Τριακονταπενταετία. Το ζεύγος Καρούζου έπρεπε να αποχωρήσει δυστυχώς πριν ολοκληρωθεί το έργο τους. Δεν γινόταν καμιά εξαίρεση, παρόλο που ήταν στενός τους φίλος ο Γεώργιος Παπανδρέου. Διευθυντής του Μουσείου ορίστηκε ο Βασίλειος Καλλιπολίτης. Γρήγορα ήρθε η σύγκρουση... και καθώς δεν υπήρχε άλλος μόνιμος αρχαιολόγος για να αναλάβει κάποιες ευθύνες, αποφασίστηκε να μετατεθώ εγώ στο Εθνικό Μουσείο, αφού ήμουν πρόσωπο κοινής εμπιστοσύνης. Ένα σοβαρό πρόβλημα ανέκυψε, όταν ο Καλλιπολίτης ζήτησε να εγκατασταθεί στο γραφείο του Διευθυντού. Ο Καρούζος είχε ακόμη εκεί βιβλία, χαρτιά και αντικείμενα και έπρεπε να ξεχωρίσει αυτά που του ανήκαν. Η Σέμνη μετακόμισε σε ένα γραφείο του πρώτου ορόφου. Δεν θέλω να θυμάμαι αυτές τις δύσκολες ημέρες. Είχα το

μεγάλο γραφείο, στο βάθος του αριστερού διαδρόμου και εκεί εξυπηρετούσα δικούς μας και ξένους αρχαιολόγους με τα *desiderata* τους και απαντούσα στα γράμματα από το εξωτερικό. Ένα διάστημα βρέθηκε ολομόναχη στο Μουσείο, γιατί το ζεύγος Καλλιπολίτη είχε ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα και έμεινε μερικές ημέρες σε Νοσοκομείο. Εκείνες τις ημέρες έσπασαν στα υπόγεια κάποιοι σωλήνες του καλοριφέρ και οι αποθήκες, κυρίως των γλυπτών, πλημμύρισαν. Τηλεφώνησα στην Πυροσβεστική, η οποία με ρώτησε σε τι ύψος είχαν φθάσει τα νερά. Νομίζω ότι είπα 5 εκατοστά. Η απάντηση ήταν ότι δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα παρά αν έφθαναν τα 10 εκατοστά. Με συνεβούλευσαν να αποτανθώ στην Υπηρεσία των βόθρων... Οι υπάλληλοι που ήρθαν δημιούργησαν με τα τρυπάνια κάποιους λάκκους στο μωσαϊκό και από εκεί αναρροφούσαν με σωλήνες το νερό. Στο τέλος πήραμε όλοι σκούπες και δουλέψαμε σκληρά, ώσπου να στεγνώσουμε τα δάπεδα. Στις αποθήκες αυτές δεν υπήρχαν μόνο γλυπτά αλλά και τσουβάλια με ευρήματα, που έφερναν οι αρχαιολόγοι από διάφορες επαρχίες, αφού δεν υπήρχαν ακόμη πολλά επαρχιακά Μουσεία. Μερικά είχαν ακόμη μαζί με τα ευρήματα και χώματα από τις ανασκαφές. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεπεταχθούν από τα τσουβάλια πλήθος μανιτάρια...

Με είσοδο από την οδό Τσοίτσα ήσαν ακόμη δυο Μουσεία, το Επιγραφικό (όπου είναι και σήμερα) με διευθυντή τον Μάρκελλο Μιτσό και βοηθό την Ντίνα Πέπα-Δελμούζου, με καλές σπουδές στην Ιταλία. Το Νομισματικό στεγαζόταν στον πρώτο όροφο της νέας πτέρυγας, με διευθύντρια την Ειρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου και βοηθό την Μάντω Οικονομίδου. Με την Μάντω συναντιόμασταν συχνά στην είσοδο, χαιρετιόμαστε αλλά δεν θυμόμασταν, αν είχαμε ποτέ γνωριστεί. Όσπου η Μάντω ανακάλυψε μια φωτογραφία, όπου είμαστε οι δυο μας γύρω στα 10-12 μας χρόνια σε bal masqué στο σπίτι μου. Στο μεγάλο δωμάτιο, όπου εγκαταστάθηκα, όταν τοποθετήθηκα ως μόνιμη πια επιμελήτρια το 1963, εξυπηρετούσα όσο μπορούσα δικούς μας και ξένους. Τα χάλκινα ήταν όλα περασμένα και σε δελτία και η

έκθεση τους από την Σέμνη, με την βοήθεια και της Κικής Λεμπέση, είχε σχεδόν ολοκληρωθεί. Έτσι μπορούσα να μεταφέρω στους μελετητές τα αντικείμενα που μου ζητούσαν στο γραφείο μου. Σε ένα τραπέζι παρατάσσονταν πότε τα χάλκινα ζωάκια από την Ολυμπία, που δημοσίευε ο Wolf- Dieter Heilmeyer, πότε τα βυζαντινά κοσμήματα από την Συλλογή Σταθάτου που μελετούσε ο J.-P. Sodini, πότε θραύσματα από μεγάλα μέλη αγαλμάτων από την Ολυμπία για τον Peter C. Bol, διάφορα άλλα για την Uta Kron, τον Bernhard Schmaltz, τον Ulrich Hausmann και την Hanna Philipp-Koenigs, με την οποία με συνδέει πάντα μια φιλία. Αγαπητή φίλη είχε γίνει και η μουσικολόγος Δέσποινα Μαζαράκη που μελετούσε έναν ιδιότυπο αυλό της Συλλογής Καραπάνου. Πιο απόμακρος ήταν ο Christian Zervos, που δημοσίευσε στα *Cahiers d' Art, στο Naissance de la Civilisation en Grèce*, νεολιθικά αγγεία του Εθνικού Μουσείου. Ο Χαράλαμπος Μπούρας είχε την άδεια να ερευνά στις αποθήκες γλυπτών και τότε είναι που ταύτισε πολλά αντικείμενα, που ανήκαν στην Αρχαία Αγορά, όπου και μεταφέρθηκαν.

Η αλήθεια είναι ότι βοήθησα πολλούς αρχαιολόγους να δημοσιεύσουν τις εργασίες τους, εγώ, αναλόγως, δεν παρουσίασα παρά λίγα άρθρα, κυρίως για χάλκινα ελάσματα από την Ακρόπολη, που φυλάσσονταν στο Εθνικό Μουσείο. Η Γοργόνα από την Ακρόπολη στο *BCH* 1969 (την ανακάλυψα στο κάτω μέρος μιας παλιάς μαύρης προθήκης, που είχε ξεμείνει σ' ένα διάδρομο, σήμερα είναι εκτεθειμένη στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης), πόδια από γεωμετρικούς τρίποδες στο περιοδικό *Athenische Mitteilungen* του 1972 και πόδια από αρχαϊκούς τρίποδες που παρουσίασα σε Συμπόσιο στην Ουάσιγκτον το 1988 (*New Perspectives in Early Greek Art*).

Σε μια μικρή έκδοση, σήμερα εξαντλημένη, παρουσιάσαμε με τον Β. Καλλιπολίτη, εγώ τα μικρά και εκείνος τα μεγάλα χαλκά του Εθνικού Μουσείου.

Ένα μικρό μου άρθρο στο ΑΔ 1965 για αρχαία υποδήματα = παπούτσια «καττύματα τυρρηνικά» είχε την πιο μεγάλη επιτυχία, αφού ενδιαφέρθηκαν γι' αυτό γι-ατροί ορθοπεδικοί και κατασκευαστές υποδημάτων...

Ανάμεσα στους επισκέπτες του γραφείου μου παρατήρησα ότι έρχονταν κάποιοι, που δεν ήταν αρχαιολόγοι, κυρίως Γερμανοί, και ζητούσαν να δουν τον αστρολάβο από τα Αντικύθηρα. Το πολύτιμο αυτό όργανο δεν είχε ακόμη καλά συντηρηθεί ούτε μελετηθεί και έπρεπε με πολλή προσοχή να το μεταφέρω από την Χαλκοθήκη στο γραφείο μου. Ρώτησα κάποιον ποιος ήταν ο σκοπός της επισκέψεώς του και μου απάντησε ότι ο αστρολάβος αυτός ήταν τόσο σπουδαίο όργανο, που δεν μπορούσε να είχε κατασκευασθεί παρά από εξωγήινους... αυτό ισχυριζόταν ο Ντένικεν, ο γνωστός παραμυθάς- συγγραφέας που ήταν πολύ της μόδας τότε. «Αυτό σημαίνει ότι οι εξωγήινοι μιλούσαν ελληνικά, αφού ελληνικό είναι το κείμενο το χαραγμένο πάνω στον αστρολάβο», ρώτησα...

Κατά την δεύτερη θητεία μου στο Εθνικό Μουσείο είχα την τύχη να συνεργασθώ με νέους αρχαιολόγους, που πέτυχαν σε διαγωνισμό του 1966, όπως τον Γιώργο Δεσπίνη, την Καίτη Κώστογλου και την Κική Λεμπέση. Τότε γνώρισα και την μητέρα του Δεσπίνη, τη δασκάλα Πηνελόπη Πρίντζη, μια γλυκειά γυναίκα, της οποίας την προτομή είχε φιλοτεχνήσει ο Χαλεπάς. Ήρθε να μού φέρει ένα δώρο για τον άντρα μου που ήταν τότε φυλακή.

Τον Μάρτιο του '67 ο Καρούζος μπήκε στον Ευαγγελισμό με έμφραγμα, γιατρός του ήταν ο καρδιολόγος Σαμαράς, πατέρας του Αντώνη. Στις 29 Μαρτίου επήλθε ο θάνατος. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους ήρθε η δικτατορία των συνταγματαρχών. Στο Μουσείο έπεσε μια μουγγαμάρα. Τότε διώχτηκαν η γραμματεύς Μαρία Σαββατιανού και η γυναίκα του Παπαθανασόπουλου. Τον Απρίλιο του 1969 βρεθήκαμε ο άντρας μου κι εγώ στην Ασφάλεια της οδού Μπουμπουλίνας. Η Λίλα, που τότε μελετούσε στο Μουσείο τα Αλεξανδρινά της Συλλογής Δημητρίου, θυμάται, ότι εκείνο τον καιρό μελετούσε στο γραφείο μου ένας Αμερικανός αρχαιολόγος και πως απόρησε που δεν με βρήκε εκεί, και την ρώτησε, εάν ήξερε πού ήμουν, και, όταν εκείνη του έδειξε το απέναντι κτήριο, αυτός *έβαλε τις Φωνές*. Εγώ, βγήκα σε δέκα ημέρες μετά από ενέργειες

της Βάνας Χατζημιχάλη στον Δ/ντή της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Georges Daux και εκείνου στον Πρέσβη της Γαλλίας, ο οποίος πήγε στον Υπουργό Εξωτερικών Πιπινέλη.

Όσο ήμουν στην Ασφάλεια, αρνιόμουν να υπογράψω ο,τιδήποτε, ακόμη και τις καταστάσεις για την πληρωμή των φυλάκων του Μουσείου, που έφθαναν εκεί διαμαρτυρόμενοι.

Ο άντρας μου έμεινε δυο χρόνια σε εξορία και ένα χρόνο στον Κορδαλλό. Το 1972 αποφυλακίσθηκε και το 1973 εγώ μετατέθηκα στην Εφορεία Ιωαννίνων. Συνολικά εργάσθηκα στο Εθνικό Μουσείο 15 χρόνια. Δεν θέλω να τελειώσω αυτό το χρονικό χωρίς να αναφέρω την μεγαλοσύνη ενός ξένου αρχαιολόγου, του Karl Schefold. Ήταν Γερμανός, αλλά δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας. Ήταν αυτός που με προτροπή του τότε Γενικού Διευθυντή Παπαδημητρίου άρχισε τις ανασκαφές στην Ερέτρια. Αυτός λοιπόν έπεισε τους Ελβετούς αρχαιολόγους να συγκεντρώνουν κάποια χρηματικά ποσά για να βοηθήσουν όσους Έλ-

ληνες αρχαιολόγους είχαν προβλήματα με την Χούντα. Τα χρήματα αυτά τα κατέθετε στην Ελβετική Πρεσβεία, από κει τα έπαιρνε η Σέμνη Καρούζου και τα έδινε στην Αγνή Σακελλαρίου να τα μοιράσει σε όσους είχαν κατά κάποιο τρόπο διωχθεί. Εγώ βέβαια δεν είχα χάσει τη θέση μου, αλλά έπρεπε να συντηρώ τον άντρα μου στην εξορία. Ο Schefold κάτι ήξερε από διωγμούς, αφού είχε γυναίκα Εβραία...

* Κείμενο δύο διαλέξεων της Έβης Τουλούπα στους «Φίλους» του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, τον Μάιο και τον Δεκέμβριο του 2012.

Οι φωτογραφίες των σελίδων 29, 32, 33, 34, 35 και 41 είναι από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο © Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού/Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων

Από τις εργασίες επανεκθέσεως των γλυπτών στο ΕΑΜ (Φωτ. Αρχείο ΕΑΜ)

Ο κόσμος της Έβης

Ο κόσμος της Έβης κινείται σε δύο κατευθύνσεις που μοιάζουν αντίθετες αλλά τελικά συνυπάρχουν απόλυτα αρμονικά.

Η μια επικεντρώνεται σ' έναν πυρήνα καθημερινότητας, όπου βασιλεύει η τάξη, η πειθαρχία κι ο λεπτομερής σχεδιασμός. Αυτά τα στοιχεία εξασφαλίζουν στην Έβη απίστευτα σύνθετες κι αποτελεσματικές δραστηριότητες.

Η άλλη επηρεάζεται από μιαν έμφυτη ζωντάνια, περιέργεια και κινητικότητα που της χαρίζουν ένα τεράστιο εύρος ενδιαφερόντων και γνώσεων, που ή ίδια εντάσσει στον κορμό της έγνοιάς της και του πάθους της για τον αρχαίο κόσμο.

Σύγχρονα όμως η Έβη δεν αποστρέφει ποτέ το φωτεινό της βλέμμα από το θέαμα και το θαύμα του γύρω κόσμου. Έτσι,

Με την Έφη Ανδρεάδη στη Σίφνο το 2008

ενώ για παράδειγμα την απασχολεί μια επιστημονική μελέτη που ετοιμάζει, θα βρει πάντα τον χρόνο να ταΐσει και να χαϊδέψει το φιλικό γατί της γειτονιάς, να σταθεί έκθαμβη μπροστά στο χαμόγελο ενός παιδιού ή στην μαγεία της αυγής ή, ακόμα, σ' έναν από τους τόσους αρχαιολογικούς της περιπάτους, να μείνει για ώρα θαυμάζοντας τον κορμό μιας γέρινης ελιάς.

Μεγαλώνοντας ομορφαίνει και δεν σταματάει να θρέφεται απ' την ομορφιά. Χαρακτηριστικό είναι πως η πιο βαθυστόχαστη αρχαιολογική ανάλυση δεν την συγκινεί αν δεν συνοδεύεται από εικόνες-ευρήματα, δείγματα του αρχαίου κάλλους.

Αυτή η συγκίνηση κι ο ενθουσιασμός είναι που την γεμίζουν έτσι ώστε να μπορεί να μοιράζεται και να φωτίζει όσους έχουν την τύχη να είναι φίλοι της. Εξάλλου, μια απ' τις έγνοιες που πάντα την ακολουθούν, είναι «οι άλλοι» όπως και η δική της ανάγκη να συμβάλλει με κάθε τρόπο «στο κοινό καλό».

Έφη Ανδρεάδη
Τεχνοκριτικός

Παρασκευή - Έβη Στασινοπούλου = Έβη Τουλούπα

Με την Έβη Στασινοπούλου συναντηθήκαμε για πρώτη φορά τον Δεκέμβριο του 1959, στο αμφιθέατρο του ΕΑΜ, που είχε οριστεί ως αίθουσα διεξαγωγής του γραπτού διαγωνισμού για την πρόσληψη πτυχιούχων αρχαιολογίας στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Εκείνη ήδη εργαζόταν ως ημερομίσθια αρχαιολόγος στο Μουσείο, στο οποίο και κυκλοφορούσε με άνεση σε αντίθεση με εμάς, που είμασταν ακόμη κολλημένοι στα πανεπιστημιακά έδρανα.

Μας εντυπωσίασε βέβαια ότι κάθισε μαζί μας να διαγωνιστεί μια σχετικά «φτασμένη» αρχαιολόγος, που επί πλέον συνεργαζόταν από καιρό με ορισμένους από τους εξεταστές μας. Στη διάρκεια όμως των τριών ημερών που συνυπήρξαμε στον ίδιο χώρο, ζώντας μαζί με τις αγωνίες των εξετάσεων που θα καθόριζαν τη ζωή μας, η φυσική της ευγένεια με την γλυκύτητα και την απλότητα της συμπεριφοράς της, μας έκαναν να την νοιώσουμε φίλη, μία από μας.

Με τους Φ. και Ν. Ζαφειρόπουλο, τον Χ. Μπούρα και τους W. Hoerpfner και L. Schwandner στην Έδεσσα

Οι επιτυχόντες, όλοι και όλοι έξη (6) διοριστήκαμε στις 31 Μαρτίου του 1960 ως Επιμελητές/Επιμελήτριες Αρχαιοτήτων, ευτυχείς που το όνειρό μας εκπληρώθηκε να γίνουμε αρχαιολόγοι και να ζήσουμε μια ζωή ενδιαφέρουσα γεμάτη περιπέτειες, όπως την φανταζόμασταν τότε με τον νεανικό μας ενθουσιασμό. Και ο καιρός κύλισε με την Αρχαιολογία «αγκαλιά» για 35 ολόκληρα χρόνια.

Χωρίς ποτέ να συνυπηρετήσουμε με την Έβη στην ίδια Εφορεία Αρχαιοτήτων, ζήσαμε μαζί πολλές όμορφες μέρες, μερικές μάλιστα από τις οποίες μας πρόσφεραν ανεπανάληπτες εμπειρίες και αλησμόνητες αναμνήσεις, στα διάφορα ταξίδια, επιστημονικά και μη, εντός και εκτός Ελλάδας. Η Έβη πάντα ακούραστη,

αικίνητη, με άσβηστο πάθος να γνωρίσει και να γευτεί κάθε ομορφιά γύρω μας, είτε επρόκειτο για δημιουργίες τέχνης, αρχαίας ή σύγχρονης, με ατελείωτες ώρες σε μουσεία, εκθέσεις, διαλέξεις, είτε για να αγναντέψει το εκπληκτικό θέαμα της κινούμενης άμμου στο δειλινό της αφρικανικής ερήμου, ανεβαίνοντας στητή και ολόχαρη έναν αμμόλοφο, 150 μ. ψηλό, στη Λιβύη, μαζί με τους λιγοστούς φίλους που άντεξαν το δυσκόλοτατο σκαρφάλωμα.

Αξέχαστη επίσης μου μένει η πολύμηνη συμβίωση μας στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στο Βερολίνο. Το ημερήσιο πρόγραμμά μας ήταν όλη μέρα βιβλιοθήκη ή μουσεία και το βράδυ θέαμα σε πολιτιστικά δρώμενα, ακόμη και στην άλλη άκρη της πόλης ή σε θεατρικές παραστάσεις, συχνά στο τότε Ανατολικό Βερολίνο με χρονοβόρους ελέγχους και σχετική ταλαιπωρία από δυτικό σε ανατολικό σταθμό.

Τελικά Έβη Τουλούπα σημαίνει χαρά της ζωής.

Δρ Φωτεινή Ζαφειροπούλου
Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων

Η Έβη Τουλούπα στην Θήβα

Βρισκόμαστε στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Η Έβη, ύστερα από τον γάμο της με τον Τάκη Τουλούπα, άφησε την όμορφη Κέρκυρα, που ήταν ο πρώτος της διορισμός ως Επιμελήτριας των Αρχαιοτήτων, για να μετατεθεί στην Εφορεία Θηβών και έπεσε αμέσως στα δύσκολα.

Η Θήβα έμπαινε τότε στην περίοδο της ανοικοδόμησης με τη μόδα της αντιπαροχής. Καθώς η πόλη έχει συνεχή κατοίκηση σε όλα τα χρόνια της μακραίωνης ιστορίας της, άρχισαν τα προβλήματα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για την αντιμετώπιση των έκτακτων αναγκών και τη δυσφορία των κατοίκων, οι οποίοι πρώτη φορά αντιμετώπιζαν παρόμοιες καταστάσεις.

Με τους Ν. και Μ. Ετζόγλου και την Φ. Μαλλούκου-Τσιφάνο στην Ακρόπολη το 2009

Τον Ιούνιο του 1963, ύστερα από συνάντηση με την Έβη στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, προσλήφθηκα στην Εφορεία Θηβών ως ημερομίσθια αρχαιολόγος. Τότε προέκυψε το πρόβλημα της ανέγερσης πολυώροφου κτιρίου στην γωνία των οδών Πινδάρου και Αντιγόνης, στο κέντρο της πόλης, δίπλα ακριβώς στο οικόπεδο όπου υπήρχε τμήμα του μυκηναϊκού ανακτόρου, του Καδμείου, που είχε ανασκαφεί από τον Αντ. Κεραμόπουλο. Παρά την εισήγηση της Έβης για την εξαρχής απαλλοτρίωση του οικοπέδου, το Υπουργείο κατόπιν πολιτικών πιέσεων (ο ιδιοκτήτης ήταν αδελφός Βουλευτή) έδωσε την άδεια οικοδομής. Βεβαίως βρέθηκαν αρχαία και τότε μόνον άρχισαν οι ανασκαφές, κατά τις οποίες αποκαλύφθηκε ότι ο χώρος είχε συνεχή κατοίκηση από τους πρωτοελλαδικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους, κυρίως όμως αποκαλύφθηκε ότι εκεί ήταν το κεντρικό τμήμα του μυκηναϊκού ανακτόρου. Ήταν μια πολύ ευχάριστη έκπληξη για όλους, όταν σε μια θέση του οικοπέδου, κάτω από ρωμαϊκό λουτρό, βρέθηκαν συγκεντρωμένα μοναδικά και σπάνια αντικείμενα, με αποτέλεσμα να ονομαστεί ο χώρος «δωμάτιο θησαυρού». Μία πληθώρα κοσμημάτων και σφραγίδων από αχάτη, ναλόμαζα, lapis lazuli, χρυσό και ελεφαντόδοντο, μερικά με παραστάσεις ανατολικής τέχνης και κάποια με σφηνοειδή γραφή. Η ελπίδα μας ότι δεν θα υπήρχε πλέον εμπόδιο για την απαλλοτρίωση του οικοπέδου μετατράπηκε σε αγωνία, αφού τα νέα από την Κεντρική Υπηρεσία δεν ήταν απολύτως θετικά. Η Έβη άρχισε τότε έναν αγώνα ενημέρωσης προς κάθε κατεύθυνση –μέλη του Αρχαιολογικού Συμβουλίου, ξένους αρχαιολόγους, εφημερίδες κλπ.– ώστε να δημιουργηθεί ένα ευρύτερο ρεύμα για τη διάσωση και ανάδειξη των αρχαίων. Τελικά η απόφαση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου ήταν υπέρ της απαλλοτρίωσης, αλλά με οριακή πλειοψηφία, χάρις και στην επιστημονική αυθεντία του Νικολάου Πλάτωνος.

Στη συνέχεια άρχισαν να αποκαλύπτονται τμήματα του μυκηναϊκού ανακτόρου με σημαντικά ευρήματα (χάλκινα όπλα, μεγάλα ελεφάντινα αντικείμενα, πινακίδες της γραμμικής γραφής Β) και σε άλλα οικόπεδα της περιοχής. Η Έβη, που είχε πάντα ανοιχτούς ορίζοντες για συνεργασίες και καινοτόμες ιδέες, έφερε στη Θήβα την αρχιτέκτονα Μπέττυ Βακαλοπούλου, η οποία σε συνεργασία με το γνωστό πολεοδομικό γραφείο του Γρ. Διαμαντόπουλου, προχώρησε στην εκπόνηση ενός ρυθμιστικού σχεδίου, με στόχο της διατήρηση και ανάδειξη της μυκηναϊκής πόλης των Θηβών. Επισημαίνεται ότι όλα τα γεγονότα που αναφέρονται στον «Θηβαϊκό κύκλο» της αρχαίας τραγωδίας εστιάζονται σε αυτούς τους χώρους. Δυστυχώς οι πολιτικές και άλλες συγκυρίες ήταν αρνητικές για την επίτευξη ενός τόσο σημαντικού και πρωτοποριακού για την εποχή προγράμματος, προς μεγάλη απογοήτευση όλων μας.

Η Έβη Τουλούπα στο διάστημα που υπηρέτησε σε αυτή τη θέση, έκανε το Μουσείο Θηβών κέντρο επίσκεψης, μελέτης και εργασίας πολλών αρχαιολόγων, μελετητών, μουσειακών καλλιτεχνών και ειδικευμένων συντηρητών, που τους καλούσε και τους φιλοξενούσε με τη γνωστή ευγένεια και την αρχοντιά της οικοδέσποινας. Θυμάμαι ακόμη την καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Columbia, Edith Porada, μια γλυκύτατη γυναίκα, που φιλοξενήθηκε για αρκετό καιρό στο Εφορείο, μελετώντας τους ασσυροβαβυλωνιακούς σφραγιδοκύλινδρους. Όλη αυτή η εμπειρία ήταν μάθημα ζωής και ήθους για μια νέα αρχαιολόγο και αποτέλεσε κίνητρο στην απόφαση μου να δώσω εξετάσεις και να ζήσω την περιπέτεια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, με όλες τις δυσκολίες αλλά και τις χαρές. Η μεγαλύτερη χαρά είναι οι οικογενειακές σχέσεις με τους αγαπημένους συναδέλφους, που μοιραζόμαστε τις αγωνίες, τα προβλήματα, τη ζωή μας. Κάθε χρόνο γιορτάζουμε την παραμονή της Πρωτοχρονιάς στο σπίτι της Έβης και με την αλλαγή του χρόνου βγαίνουμε στην καταπράσινη βεράντα για να θαυμάσουμε τα πολύχρωμα πυροτεχνήματα που φωτίζουν τον βράχο της Ακρόπολης.

Δρ Ροδονίκη Ετζεόγλου
Επίτιμη Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Αναμνήσεις από μίαν άλλη εποχή

Με τις μεταθέσεις που αποφάσισε το 1972 ο Σπυρίδων Μαρινάτος, πιστεύοντας ότι θα λύσει τα προβλήματα και τις δυσκολίες που προκαλούσε η ακολουθούμενη έως τότε πολιτική της προστασίας των Αρχαίων, των Νεότερων Παραδοσιακών Οικισμών και των τοπίων ιδιαιτέρου κάλλους – τα προβλήματα δηλαδή που κατεξοχήν ενοχλούσαν την Χούντα, βρέθηκα και εγώ από την Μύκονο στα Γιάννενα, όπου μόλις είχε μετατεθεί και η Έβη Τουλούπα, ως προϊσταμένη της Αρχαιολογικής Εφορείας της Ηπείρου.

Την Έβη την γνώριζα από απόσταση, όπως γνωρίζαμε εμείς, οι ... τότε νεότεροι, κάποιους παλιότερους από εμάς, που είχαν κιόλας πίσω τους μια ιστορία γεμάτη περιπέτειες, μεταθέσεις και προβλήματα με τις Αρχές και τις Εξουσίες, όσοι τουλάχιστον ήταν ευσυνείδητοι και αγαπούσαν την δουλειά τους! Με ένα παρελθόν πλούσιο, με προϋπηρεσία στο Εθνικό Μουσείο, στην Κέρκυρα, στη Θήβα και δεν ξέρω πού αλλού ακόμη και με συνεργασίες και γνωριμίες με όλα τα ιερά τέρατα της Αρχαιολογίας της Ελλάδας και του εξωτερικού, είχε την φήμη μιας σοβαρής και πραγματικής Κυρίας με ενδιαφέρονσα προσωπικότητα.

Εξυπηρετική και προσηνής, όπως είναι πάντα, με δέχτηκε με συμπάθεια και αγάπη και με διευκόλυνε όσο γινόταν για να συνέλθω από το σοκ που μου προκάλεσε η ... μετάβαση από τον Κυκλαδικό Παράδεισο στο Καθαρτήριο της Ηπειρωτικής απομόνωσης! Γρήγορα γίναμε φίλοι και στενοί συνεργάτες, αφού έπρεπε να αντιμετωπίζουμε μαζί τα προβλήματα και τις ιλαροτραγωδίες που δημιουργούσε η συμβίωση με την Χούντα των συνταγματαρχών. Η ίδια αντιμετώπιζε διπλή δυσκολία καθώς ήταν σύζυγος του Τάκη Τουλούπα, που κάθε άλλο παρά συμπάθειες προκαλούσε στους χουντικούς ανώτερους υπαλλήλους της Διοίκησης.

Ως ΠΣΕΑ, έμπιστος της Διοίκησης εγώ, λόγω ... πατρός στρατιωτικού και ό, τι άλλου, έπρεπε να αντιμετωπίζω τα θέματα της ασφάλειας και της προστασίας των αρχαίων ... κρυφά από την ... χαρακτηρισμένη ως ... εχθρό του καθεστώτος και της Χώρας Προϊσταμένη της Εφορείας, που έπρεπε όμως να... υπογράφει τις... αποφάσεις μου.

Αυτό έδινε αφορμές για εξαιρετικά κωμικές καταστάσεις ανάμεσά μας, που τις αντιμετωπίζαμε με πολύ χιούμορ! Τα ανέκδοτα που σκαρφιζόμασταν, οι φάρσες και οι ατάκες μαλάκωναν την δύσκολη κατάσταση. Ιδιαίτερα προβλήματα αντιμετώπιζε εκείνη, φυσικά, με τις περιπέτειες του άντρα της! Κάθε λίγο μάθαινε ότι τον έχουν μετακινήσει κάπου αλλού, τον έπιασαν, τον άφησαν και φυσικά κάθε φορά έτρεχε να τον βρει για να του πάει φαγητά ή τα απαραίτητα που είχε προλάβει να πάρει μαζί του στις βιαστικές αναχωρήσεις για άλλο ... θέρετρο κάθε φορά! Και όλα αυτά από τα Γιάννενα! Αλλά και τα καθημερινά γεγονότα, οι καθημερινές συναντήσεις με αδαείς υπαλλήλους που ανέβηκαν ξαφνικά στην Ιεραρχία και ασκούσαν χρέη

Με τον Ντ. Τσάκο και τον L. Schwandner στην Αλικαρνασσό το 1983

Με την Μ. Ποταμιάνου και την Ι. Βοκοτοπούλου και τα παιδιά τους στην Αίγινα

Περιμένοντας επισήμους στην Ακρόπολη με την Υπουργό Πολιτισμού
Μελίνα Μερκούρη

Στην Κέα, το 2002, με τον Αρχιφύλακα Αρχαιοτήτων Λ. Λέπουρα

Με την Μ. Μερκούρη, την Θ. Καράγιωργα (αριστερά)
και τον Σ. Τριάντη (άκρο δεξιά) το 1983

Κοπή πίτας στο Μουσείο Κανελλοπούλου, με την Α. Κανελλοπούλου
και την Μ. Μπρούσκαρη

Κόβοντας την πρωτοχρονιάτικη πίττα στα γραφεία
της Νότιας Κλιτύς Ακροπόλεως το 2005

Με τους «Φίλους» στα εργοτάξια των μνημείων της Ακρόπολης το 2004

Στον αρχαιολογικό χώρο του Σκάρκου της Ίου το 2010

Ταξιδεύοντας προς την Κέα με την Μ. Caskey το 2002

Η Μ. Κύρκου κόβει την πίττα το 1997 στη Στοά του Αντάλου υπό
τα όμματα των Ε. Τουλούπα, Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο και Α. Χωρέμη

Με την Ν. Γκόλαντα, τους Φ. και Σ. Τυφάνο και τους Γ. και Μ. Κνιθάκη
στα λατομεία του Διονύσου το 1999

Ο Ντ. Τσάκος και η Ε. Τουλούπα ακούγοντας τον Μ. Κορρέ να ξεναγεί τους «Φίλους» στο Ολύμπειο το 2012

γελάει, να του εξηγήει ότι το άγαλμα της Φρειδερίκης, που είχαν μόλις γκρεμίσει από το βάθρο του στην Κόνιτσα, μετά τα γεγονότα με τον «Κωνσταντίνο και τους συνωμότες του», οι χουντικές υπηρεσίες και το βρήκαν «εσωτερικά κούφιο»(!), ήταν σωστό και ότι έτσι χύνονται τα χάλκινα αγάλματα και δεν χρειάζεται να κάνει μήνυση για τον χαλκό, που δήθεν κάποιοι είχαν κλέψει! Και εκείνος να απορεί!

– Πού τα ξέρεις εσύ όλα αυτά, μωρή Τουλούπα!

Ακολούθησε η εποχή με τον Πέτρο Κωτσέλη, παντοδύναμο διοικητή Ηπείρου, σωστό και λογικό μεν άνθρωπο, αλλά με κακούς υπηρεσιακούς συμβούλους!

Ο Κωτσέλης, που είχε μάθει από τον στρατό το «αποφασίζομεν και διατάσσομεν», δεν ανεχόταν καμιά αντίρρηση στις αποφάσεις που είχε πάρει και δεν ανεχόταν να του δυσκολεύουν τη ζωή οι δυο γυναίκες – υπηρετούσε και η Μυρτάλη Ποταμιάνου εκείνο τον καιρό στα Γιάννενα που του είχε πει, με όλη της την άνεση, το περίφημο «θα πάτε φυλακή, αν το γκρεμίσετε», όταν εκείνος ήθελε να γκρεμίσει στην Κόνιτσα το μισοερειπωμένο σπίτι της Χάμκως, της μάνας του Αλή πασά! Οι συγκρούσεις ήταν συχνές και από κάποια στιγμή και έπειτα η συνεννόηση με τον Κωτσέλη είχε γίνει δύσκολη για τις δύο κυρίες. Αποφασίστηκε λοιπόν να πηγαίνω εγώ στις συνεννοήσεις με τον Προϊστάμενο, γιατί έτυχε να έχω υπηρετήσει στο Υπασπιστήριό του στο «Τάγμα των Αετών» στη Θεσσαλονίκη και είχα κερδίσει την εμπιστοσύνη του!

Αξέχαστες εποχές, που οι δυσκολίες τους μας έδεσαν με γερή φιλία!

Ύστερα ήλθαν άλλα πράγματα, άλλες καταστάσεις! Η Μεταπολίτευση, το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, οι ελπίδες για μια Καλύτερη Ελλάδα και η οδυνηρή διάψυσή τους! Με την Έβη ξαναβρεθήκαμε στην Ακρόπολη μετά το 1982. Είχαμε και οι δύο περάσει μια περίοδο μετακινήσεων και νέων εμπειριών. Εκείνη, ακούραστη, αεικίνητη, χωρίς να έχει χάσει τον νεανικό ενθουσιασμό της, την ιεραποστολική της διάθεση και την πίστη της στο έργο που επιτελούσαμε! Ακόμη και όταν είχαμε μεταφέρει τα γραφεία από την Ακρόπολη στο λαμπρό και ανακαινισμένο κτήριο Weiller, μια κίνηση που άλλαξε τους τρόπους αντιμετώπισης της λειτουργίας της Υπηρεσίας μας και της εξυπηρέτησης και ενημέρωσης του κοινού, με τις δράσεις, τις διαλέξεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα, εκείνη δεν σταμάτησε να ανεβαίνει κάθε πρωί στην Ακρόπολη για να έχει προσωπική εικόνα της πορείας των έργων και να χαρεί την πρόοδό τους, να συνομιλήσει με τους επιβλέποντες, τους αρχιτέκτονες, τους μηχανικούς, τους αρχαιολόγους! Και όταν έπρεπε να υποδεχτούμε κάποιους επίσημους, προέδρους ξένων χωρών, βασιλιάδες ή πρωθυπουργούς, υπουργούς και δεν ξέρω ποιους άλλους και εμείς το αποφεύγαμε, όσο μπορούσαμε, γελώντας και ρίχνοντας το οδυνηρό βάρος ο ένας στον άλλο, εκείνη δεν το είχε σε τίποτε

να ανεβεί ξανά στην Ακρόπολη το απόγευμα με τη ζέστη ή με τη βροχή και το κρύο, πάντα πρόθυμη και εξυπηρετική σαν νεαρή προσκοπία που κάνει το καθήκον της αναλάμβανε την κατήχηση των Υψηλών Ξένων. Κάποτε ξεκίνησε και η υπόθεση με την επιλογή της θέσης για το νέο Μουσείο και οι αντιδράσεις αρχιτεκτόνων και αρχαιολόγων, καθώς ο καθένας τους πρότεινε μια άλλη θέση για την ανέγερσή του· η Κοίλη, η θέση του Διόνυσου, ο Σταθμός του Ηλεκτρικού στο Θησείο, ακόμη και η ... Κηφισιά! Εμείς σταθεροί στις ιδέες μας και ενωμένοι, παρά τις προσπάθειες της Μελίνας να συμβιβάσει τις πιο αντικρουόμενες απόψεις, παρά τις άγριες, μερικές φορές επιθέσεις που αντιμετωπίζαμε και η Έβη να πρωτοστατεί μέχρι το τέλος, ώσπου ήρθε η δικαίωση με το νέο Μουσείο που άλλαξε την ιστορία της Αρχαιολογίας και της περιοχής, ίσως και της ίδιας της πόλης! Τι να γράψει κανείς και τι να πρωτοθυμηθεί!

Να ευχηθούμε στην Έβη να παραμείνει μέχρι το τέλος μια αγωνίστρια ζωηρή και ενθουσιώδης, όπως ήταν πάντα!

Κωνσταντίνος Τσάκος
Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων

Έβη Στασινοπούλου-Τουλούπα

«...φιλία, μέγιστον αγαθόν, ήδιστον ανθρώποις»

Από τα πολλά που πήρα κατά την θητεία στα φοιτητικά μου χρόνια (1959-1963) στο μεγάλο Σχολείο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, ασφαλώς οὐκ ὀλίγα ὀφείλω στην ΕΒΗ. Όμως, τι να πρωτοθυμηθώ καί, κυρίως, πώς να τα χωρέσω στις ὀλίγες, –αύστηρὰ μετρημένες– λέξεις;

Βαθιά χαραγμένη, πάντα ὀλοζώντανη στην μνήμη μου, είναι ἡ εἰκόνα τῆς Δίδος ΕΒΗΣ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, τῆς ὁμορφοντυμένης μαυρομαλλούσας με τὰ μεγάλα καταπράσινα μάτια, ὅταν, κυριολεκτικά, με πήρε ἀπὸ τὸ χέρι, γιὰ νὰ «γνωρίσω ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Μουσείου». Παρακολουθοῦσε πάντα διακριτικὰ τὶς ποικίλες ἀντιδράσεις μου ἰδίως ὅταν πρωτοαντίκρισα τὶς ἀτελείωτες ἀποθήκες στὰ ὑπόγεια: τὴν ἔκπληξη μου στὸν λαβύρινθο με τὰ στιβαγμένα γλυπτά, ἀκέραια καὶ ἀκέφαλα ἀγάλματα, ἀσώματες κεφαλές καὶ ἀναρίθμητα σπαράγματα· ἄλλοτε ὑπομειδιούσε, καὶ ἄλλοτε γελοῦσε δυνατὰ, ὅπως ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὸν φόβο μου στὴν ἀποθήκη τοῦ ποντικοῦ ποὺ ἔτρωγε τὶς γάτες.

Ἀξέχαστα βέβαια ἐκείνα τὰ πρῶτα μαθήματα «ἐφηρμοσμένης ἀρχαιολογίας» στὸ Φαρμακεῖο τῆς ΕΒΗΣ, στὴν Χαλκοθήκη, καὶ στὸ *Boudoir* τῆς Ἀγνῆς, τὸ πρόχειρα διαμορφωμένο δωματιάκι, ὅπου προετοίμαζε τὴν Ἑκθεση τῶν Προϊστορικῶν ἢ αὐστηρὴ δασκαλίτσα, ἡ ἀλησμόνητη ΑΓΝΗ ΞΕΝΑΚΗ-ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ. Ἕνας τελείως καινούργιος κόσμος: ἄγνωστα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ταξινόμηση κατὰ προέλευση καὶ κυρίως σχολαστικὸς ἔλεγχος ἀριθμῶν, ἀλλὰ καὶ λέξεις πρωτάκουστες, ὅπως *Εὐρετήριο*, *ταύτιση ἀριθμῶν* – συχνὰ μισοσβυσμένων – μετὰ τὴν περιγραφὴ στὴν δημοσίευση, ἢ μετὰ τὸ πρωτόκολλον ἐγκιβωτισμοῦ, κ.ἄ., ὅλα, παντελῶς ἄγνωστα στὸ λεξιλόγιο τῶν πανεπιστημιακῶν παραδόσεων. Στὸ Πανεπιστήμιο ἀσφαλῶς μαθαίναμε πολλὰ γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν ἔργων συνήθως τῆς μεγάλης τέχνης, γιὰ τὰ κριτήρια διάγνωσης τῆς

Η Μελίνα Μερκούρη, η Λίλα Μαραγκού και η Έβη Τουλούπα στα Γιάννενα

Με τους Σ. Δάκαρη, Μ. Ποταμιάνου, J. Dassin και Α. Μαργακού στα Γιάννενα

άτομικης φυσιογνωμίας καλλιτεχνών, για την διάκριση έργαστηρίων, κτλ., ποτέ όμως δεν μάς ἐξήγησαν την σημασία τῶν ἀριθμῶν Εὐρετηρίου, τὴν ἀξία τῆς ἀκριβοῦς καταγραφῆς τῶν διαγνωστικῶν στοιχείων κάθε ἀντικειμένου, τῆς προέλευσης, κτλ.

Τὸ μέγεθος τῆς ὀφειλῆς μου στὴν ΕΒΗ ἀπὸ τὴν ὀλίγομηνη ἐμπειρία μου στὴν Χαλκοθήκη, τὸ συνειδητοποίησα μετὰ ἀπὸ χρόνια, ἰδίως ὅταν χρειάστηκε νὰ διδάξω τοὺς φοιτητές τὴν καταγραφή πολλῶν χιλιάδων ἀνασκαφικῶν καὶ ἐπιφανειακῶν εὐρημάτων καὶ τὴν συστηματικὴ τους τακτοποίηση, *σὰν σὲ φαρμακεῖο*.

Ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποικίλα διδάγματα, στὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ ἐργάστηκα κοντὰ στὴν ζεστή, φιλόξενη καὶ προστατευτικὴ ΕΒΗ, θεμελιώθηκε καὶ ἡ

φιλία μας ποὺ ἐφέτος συμπλήρωσε σαράντα πέντε χρόνια. Ὁ γάμος τῆς μετὸν ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΤΟΥΛΟΥΠΑ, στερέωσε καὶ διήρυνε τοὺς δεσμοὺς φιλίας, γιατί ὁ ὀλιγόλογος, βαθύτατα καλλιεργημένος ΤΑΚΗΣ ταίριαξε μετὴν ΕΒΗ καὶ στὸ *συγγαίρειν καὶ συναλγεῖν*.

Στὴν δικτατορία μοιραστήκαμε πολλὰ, θαυμάσαμε τὸν ἀγῶνα τοῦ σεμποῦ, ἀληθινοῦ δημοκράτη ΤΑΚΗ καὶ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν λεβεντιά τῆς ΕΒΗΣ, ποὺ ὄχι μόνον ἄντεξε μετὰ περισσὴ δύναμη καὶ ἀξιοπρέπεια συλλήψεις, φυλακές, ἐξορίες, ἐσκεμμένες ὑπηρεσιακές μετακινήσεις, ἀλλὰ συνέχισε καὶ τὴν δραστηριότητά της, ἀρχαιολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ: τότε, στὰ 1969 καὶ 1972, δημοσίευσε δύο σπουδαίες μελέτες γιὰ χάλκινα ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ὅπως ἡ μοναδικὴ περίτμητη Γοργόνα, ποὺ σήμερα κοσμεῖ τὸ Νέο Μουσεῖο Ἀκροπόλεως (βλ. Ἐργογραφία σ...). Σ' ἓναν στενὸ κύκλο φίλων ποὺ μάχονταν τὴν δικτατορία.» ἡ ΕΒΗ ἦταν γνωστὴ ὡς Γοργόνα. Ἔτσι μετὰ τὸ συνθηματικὸ τηλεφώνημα «ὁ ἄντρας τῆς Γοργόνας εἶναι στὸ Νοσοκομεῖο», εἰδοποιήσαμε ἀμέσως τοὺς ξένους σταθμούς, ὅτι «ὁ Τουλούπας συνελήφθη».

Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς δημοσιεύσεις τῆς ΕΒΗΣ μετὰ τὴν πώση τῆς δικτατορίας, καθὼς καὶ ἡ ἔως σήμερα συνεχιζόμενη, πολύμορφη προσφορὰ τῆς εἶναι εὐρύτατα γνωστά. Ἐνδεικτικὰ μόνον ἀναφέρω ὅτι, ἡ θητεία τῆς στὴν Ἐφορεία Χαλκίδος (1976-1981) στάθηκε ἀφορμὴ νὰ μελετήσει «Τὰ ἐναετία γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου στὴν Ἐρέτρια», ἐργασία ποὺ ὑπέβαλε ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ στὴν τότε Β' Ἑδρὰ Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων καὶ κατὰ τὴν εἰσήγησή μου ἐνεκρίθη παμψηφεί μετὸν βαθμὸ ἄριστα.

Σήμερα, σὲ δύσκολους καιροὺς, ἡ μοναδικὴ ζωντάνια τῆς ΕΒΗΣ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τῆς νεανικῆς τῆς *ψυχῆς τὸ πύρωμα*, ἐξακολουθεῖ νὰ μάς ἐμπνέει καὶ νὰ μάς στηρίζει.

Αἴλα Ἰ. Μαργακού

Ὁμότιμη Καθηγήτρια τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων

Αναπόληση

 υμάμαι πόσο δημιουργικὴ ἦταν ἡ ατμόσφαιρα, πόσο το ἐμπνευστικὸ κλίμα ποὺ επικρατοῦσε στὴν Ἀκρόπολη τὴν ἡρωικὴ ἐποχὴ τοῦ Γιάννη Μηλιάδη. Τότε μου εἶχε δοθεῖ ἡ ευκαιρία νὰ παρακολουθήσω ἀπὸ κοντὰ τὶς πρώτες, δειλές ἀκόμα προσπάθειες γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων ἀπὸ περαιτέρω φθορές. Εἶχα μάλιστα τὴν πραγματικὰ ἀνέλπιστη τύχη νὰ συμμετέχω ὄχι μόνον στὶς καθημερινὰ τρέχουσες μου-

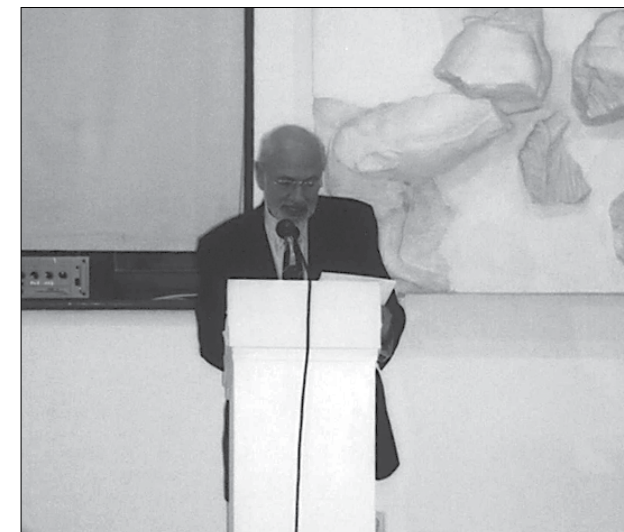
σειακές ἐργασίες ἀλλὰ καὶ στὶς ἀνασκαφές τοῦ Ἱεροῦ τῆς Νύμφης. Ἡ προδικτατορικὴ αὐτὴ σχέση μου μετὰ τὰ ζητήματα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ Ἱεροῦ Βράχου δεν ἐπρόκειτο πάντως νὰ διακοπεί. Γιατί ἡ επαφή μου μετὰ τὴν Ἀκρόπολη συνεχίστηκε ἐντεινόμενη πλέον κανονικά σε ὅλη τὴν μετὰ τὴν πτώση τῆς δικτατορίας περίοδο: ἀπὸ τὸ 1984 ἕως τὸ 1998, ὅταν ορίστηκα μέλος τῆς Επιτροπῆς γιὰ τὴ Συντήρηση τῶν Μνημείων τῆς, ἀπὸ τὸ 1995 καὶ ἐν συνεχείᾳ, ὡς μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου στὸν Ὀργανισμό Ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Μουσείου. Χωρὶς κανέναν ἀπολύτως ἐνδοιασμό θα μπορούσα συνεπῶς νὰ υποστηρίξω, ὅτι ἡ διευθυντικὴ περίοδος τῆς Ἑβης Τουλούπα, ἀπὸ τὸ 1982 ἕως τὸ 1989, συγκαταλέγεται στὶς εὐτυχέστερες καὶ γιὰ τὰ ἀρχαία τῆς Ἀκρόπολης καὶ γιὰ ὅσους ἐπωμίστηκαν ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὸ βάρος τῆς φροντίδας τους.

Ἡ ἀνεκτίμητη προσφορὰ τῆς Ἑβης, δεν θα ἦταν βεβαίως διανοητὸ νὰ ἀνασταλεῖ μετὰ τὴν αὐπηρέτησή της ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τὸ 1989. Τόσο ἡ παιδεία τῆς μετὰ τὴ συναίσθηση τοῦ κοινωνικοῦ χρέους, ὅσο καὶ ἡ ιδιοσυγκρασία τῆς δεν θα τῆς επέτρεπαν ποτέ νὰ ἀδιαφορήσει γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἐργῶν καὶ γιὰ τὶς μελλοντικές τους προοπτικές. Ὡστόσο, αὐτὸ ποὺ κυρίως κινητοποιεῖ τὶς λειτουργίες τῆς εἶναι ἡ πηγαία καὶ ἀνεξάντλητη νεανικότητα, ἡ ὁποία τροφοδοτεῖ ἀναζωογονητικὰ ὅλα τῆς τὰ ἐνδιαφέροντα. Ἡ ἴδια γενναιοδωρὴ ἐνεργητικότητα ἐξάλλου, θυμάμαι πολὺ καλὰ πὼς χαρακτήριζε τὴν συνεισφορὰ τῆς καὶ στὴ μεταπολεμικὴ ἀνασύσταση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ὅταν τὴν εἶχα πρωτογνωρίσει. Χάρη σε μιὰ ἐμφυτὴ ευχέρεια συνεννόησης ἀκόμα καὶ με ἀνθρώπους ἀντίθετων ἀπόψεων ἢ διαφορετικῶν ψυχισμῶν, ἡ παρουσία τῆς υπῆρξε εὐεργετικὴ γιὰ τὴν πρόοδο καὶ γιὰ τὴν ολοκλήρωση τῶν ἐπανεκθετικῶν ἐργασιῶν.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ μου ξανάρχονται στὸ νοῦ με ἀφορμὴ τὰ 25 χρόνια ποὺ πέρασαν ἀφ'οὔτου ἰδρύθηκε ἡ Ἐνωση τῶν Φίλων τῆς Ἀκρόπολης. Καὶ μου ξανάρχονται στὸ νοῦ ἀκριβῶς ἐπειδὴ γνωρίζω πόσο καίριας σημασίας εἶναι οἱ τέτοιου εἶδους συσπειρώσεις ἐμφυχοῦ δυναμικοῦ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν υλικὴ ἐνίσχυση τῶν πολιτιστικῶν ὀργανισμῶν ἐν γένει. Ὅπως ἄλλωστε γνωρίζω καὶ τὸ τι οφείλει ἡ γενετικὴ σύσταση τῆς Ἐνωσης τῶν Φίλων τῆς Ἀκρόπολης στὴν προνοητικότητα καὶ τὴν ἀδιάπτωτη ἐγνοία τῆς Ἑβης Τουλούπα.

Ἄγγελος Δεληβορριάς

Ὁμότιμος Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Μπενάκη

Ομιλίες τῆς Ν. Ετζεόγλου καὶ τοῦ Α. Δεληβορριά κατὰ τὴν παρουσίαση τοῦ βιβλίου τῆς Ε. Τουλούπα Ἀπὸ τὴν Πνύκα στὸ Παγκράτι στὸ Κέντρο Μελετῶν Ἀκροπόλεως τὸ 2004